Кр

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 98 (12188) | 1983 чылдың апрель 28, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери! Мал ажылының продуктулуун бүгү талалыг бедидип, ооң чем баазазын быжыглаңар! Эътти, сүттү, чуурганы, дүктү бүдүрерин көвүдедир дээш демисежиңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

СЭКП ОБКОМУНДА

КӨДЭЭНИҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНИҢ ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ СОРУЛГАЛАРЫ

Совхозтар директорларының, агроүлетпүр комплекизиниң бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының удуртукчуларының киржилгези-биле партия райкомнарының бирги секретарьларының, райкүүскомнар даргаларының чөвүлел хуралы СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга дүүн болуп эрткен. Республиканың көдээ ажыл-агыйын хөгжүдериниң болгаш Тыва АССР-ниң Аъш-чем программазын боттандырарының практиктиг айтырыгларын чөвүлел хуралга чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чөвүлел хуралга чүве чугаалаан.

Чурттуң көдээ ажыл-агыйын хөгжүдериниң болгаш Аъш-чем программазын боттандырарының практиктиг айтырыгларын эвилеңдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларының, партия крайкомнарының болгаш обкомнарының бирги секретарьларының СЭКП ТК-га 1983 чылдың апрель 18-те болган чөвүлел хуралынга чугаалажып көргенин Г. Ч. Ширшин демдеглээн. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айтыткан сорулгаларын боттандырарынга таарымчалыг экономиктиг чаа байдалдарны СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлери-биле, партия болгаш чазактың ооң дараазында доктаалдары-биле көдээге тургусканын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң делгереңгей чугаазынга, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш М. С. Горбачевтуң илеткелинге, чөвүлел хуралдың киржикчилериниң сапалдарынга демдеглээн. Көдээ ажыл-агый болза партияның ажылының эң чугула угланыышкыннарының бирээзи болуп турар, ынчангаш улуг-даа, чугула-даа шиитпирлер хүлээп алдынган, ынчалзажок ол шиитпирлер боттары-ла «ажылдай» бербес дээрзин эш Ю. В. Андропов онзалап демдеглээн. Бедик организастыг чорук, ол шиитпирлерни күүседир дээш демиселче ажылчы чоннарны мобилизастаары эргежок чугула. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарының үезинде чамдык ажылдакчылар бергелерни ажып эртериниң болгаш көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедириниң аргаларын дилеп тып ап турар, а өскелери боттарының шыңгыы четпестерин ындыг байдалдар-биле агартырын оралдажып турар. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң темпилерин дүргедедир болгаш Аъш-чем программазын шиитпирлээр сорулга-биле бергелерни ажып эртеринче угланган идепкейлиг ажыл эргежок чугула деп, СЭКП ТК-ның санап турарын эш Ю. В. Андропов онзалап демдеглээн.

Чөвүлел хуралга эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга болгаш эш М. С. Горбачевтуң илеткелинге айыткан практиктиг сорулгаларны чугаалажып тургаш, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң болгаш ооң ажыктыын бедидериниң айтырыглары СЭКП обкомунуң кичээнгейиниң төвүнге доктаамал туруп, партияның область организациязының онза сагыш салыышкынының чүүлү болуп турарын демдеглээри чугула деп, Г. Ч. Ширшин чугаалаан. Он бирги беш чылдың эрткен ийи чылдарында күрүнеге эът, сүт, дүк, чуурга садарының пландары күүсеттинген. Бо чылдың бирги кварталдың чедиишкинниг дооскан. Ынчалзажок республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде дүрген болгаш бодамчалыг шиитпирлээр айтырыглар ам-даа эвээш эвес.

Чер ажылының ажыктыын болгаш быжыг туруштуг дүжүттүүн бедидери, черниң ажыглалын экижидери, культураларның дүжүдүн өстүрери бүгү көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин чедиишкинниг хөгжүдериниң үндезини болуп турар, ынчаарга чер ажылының зоналар системаларын шиңгээдип алыры бүгү чүүлдерниң чедип алырының өзээ болган турар ужурлуг деп, илеткелчи онзалап демдеглээн. Агаар-бойдустуң, хөрзүнүң болгаш өске-даа чүүлдерниң тодаргай байдалдарынга дүүшкен болгаш зона бүрүзүнге ол адырны чорударын тодаргайлаан эртемге үндезилеттинген чер ажылының системаларын бистиң республикага ажылдап кылган болгаш шиңгээдип ап эгелээн. Зона бүрүзүнүң системазы-биле көрдүнген агротехниктиг хемчеглерниң бүгү комплекизин келир чылын бүрүн шиңгээдип алыр ужурлуг бис.

Тарылга шөлдериниң тургузуун сайзыраңгайжыдар айтырыгларже онза кичээнгейни Г. Ч. Ширшин угландырган. Республикага тараа культураларының ниити шөлүн кызырары чогумчалыг эвес болур, ынчалзажок кызыл-тастың азы суланың, арбайның азы чиңге-тарааның тарылга шөлүн зона бүрүзүнге болгаш ап турар дүжүдүнге хамаарыштыр кая калбартып болурун кичээнгейлиг эде көөрү чугула. Бо айтырыгны Көдээ ажыл-агый министерствозу районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының чөвүлелдери-биле кады шиитпирлээр ужурлуг. Ынчаарга мал чемнери тарыыр шөлдерниң тургузуун шиитпирлиг экижидери негеттинип турар. Мал чемнерин тараан культураларны тараан 138,4 муң гектарның (оларның хөй нуруузу—база-ла тараа культураларының) амга чедир 82,5 муң гектарынга чаңгыс чылдыг сигеннерни тараан болуп турар. Хөй чылдыг сигеннер тарыыр шөлдерни элээн калбартыр херек, ынчаарга ындыг сигеннерни 1984 чылга чедир 30 муң гектарга тарыыр ужурлуг бис. Люцернаның (мелениң) болгаш хөй чылдыг өске-даа сигеннерниң үрезиннерин бо чылын шынарлыг тарыыры, эки шынарлыг үрезиннерни белеткеп алыры эргежок чугула. Чаңгыс чылдыг сигеннерден шиңгээдип алыры сөөлгү чылдарда оожумнаан рапсты, а ол ышкаш донникти, соргону, мал чеминге хереглээр чиңге-тарааны болгаш өске-даа культураларны өстүреринче онза кичээнгейни угландырары негеттинип турар. Мал чемнери культураларның тарылга тургузуун көөрде, бүдүүн болгаш чулуктуг чемнер мал чеминиң рационунга кол чүүлдер болуп турарын барымдаалаар херек.

Силос культураларын, бирги ээлчегде, кукурузаны өстүреринче онза кичээнгейни илеткелчи угландырган. Оларның тарылга шөлүн калбартыры база-ла чогумчалыг болбас ышкаш, ынчаарга өстүрериниң технологиязын экижидериниң күжү-биле дүжүдүн бедидери—ол дээрге чулуктуг чемнерни фермаларга бээри-дир. Силос культураларының ортаа кезиин эрткен чылын суггаттыг шөлдерге тараан-даа болза, бир гектардан чүгле 55 центнер ногаан масса алдынган. Ооң кол чылдагааны —өстүрериниң технологиязын үрээни, силос культураларын өстүреринче специалистерниң чогуур кичээнгейиниң чок болганы-дыр. Бо чылын республикага кукурузаны 24,6 муң гектарга тарыыр болгаш гектардан 200—300 центнер чедир ногаан массаны алыр. Дазылында чемниптиг культураларны өстүреринче улуг кичээнгейни угландырары база негеттинип турар.

Мал чеминге тарааны ажык чок кедергей хөй чарыгдап турар Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик, Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем, Өвүр, Эрзин районнарның совхозтарын Г. Ч. Ширшин шүгүмчүлээн. Белеткээр сигенниң, сенажтың, витаминниг далганның шынарын экижидери, мал чемнерин (ылаңгыя тараа саванын) болбаазырадып белеткээриниң күжү-биле оларның ажыктыын бедидери — ол дээрге эвээш эвес тарааны камнап алыры-дыр.

Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн бедидери тарылга ээлчештирер шөлдерге оларны дараалаштыр тарырының негелделерин бүгү-ле черлерге шыңгыы сагырындан дыка хамааржыр деп, Г. Ч. Ширшин онзалап демдеглээн. Хөрзүн камгалаарының тарылга ээлчештирилгезинче шилчиишкинни бо чылын боттандырып эгелээн, ынчалзажок ол ажылды ёзу-хевир барымдаалап чорудуп турар. Бо чылдың тарылгазының чаңгыс-даа шөлү шиңгээдип алдынар тарылга ээлчештирилгезинден дашкаарлаарын болдурбазы принциптиг чугула сорулга болуп турар. Тарылга ээлчештирилгезинге дүүштүр бо чылын тараа культураларын мынчаар чаштырары чогумчалыг болур: 160 муң гектар тараа культураларының иштинден 99 муң гектарны чайын аңдарган шөлдерге, артканнарын — күзүн аңдарган аңгыс шөлдеринге тарыыры чугула. Келир чылын хөрзүн камгалаарының тарылга ээлчештирилгезин ажыглалга киирериниң бүрүнү-биле доозар херек. Кызыл, Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарның чер ажылдыглары, Чөөн-Хемчик болгаш Барыын-Хемчик районнарның тараажыларының хөй кезии, өске-даа районнарның чамдык чер ажылдыглары хөрзүн камгалаарының агротехниктиг хемчеглерин бо-даа чылдан эгелеп ажыглаар аргалыг, чүге дээрге оларның ажыл-агыйларының хөй кезии хөрзүнүң үрелирин болдурбас техника-биле хандыртынган болгай.

Дараазында суггарар черлерни ажыглаарының айтырыгларынга доктааган. Мелиорация ажылдарынга дыка хөй акшаны тускайлап берип турза-даа, оларның дедир беримчези оожум эгиттинип турар. Ынчангаш төлевилекчилер болгаш тудугжулар-даа суггарылга системаларын ажыглаттынып, ажылдаар аргазының, ажыглакчылар — сугну долузу-биле ажыглаарының дугайында эки сагыш салыр ужурлуг. Суггарылгалыг чер ажылының дугайында сүмелер апаа-ла саазын кырынга артып кагбайн барзын дээш, суггарар черлерни үнелеп көөрүн үндезини-биле өскертири эргежок чугула. Ол ышкаш үрезин ажыл-агыйын чорударының практиказын база шыңгыызы-биле эде көөрү негеттинип турар. Үрезин ажылдыг тускай ажыл-агыйлар чүгле үрезин бүдүрериниң пландарын күүсетпейн турар эвес, харын база боттарын безин үрезин материалдары-биле хандырып шыдавайн турарын чогумчалыг-дыр деп көрүп болбас.

Чайын аңдарып, куруктурган черлерже улуг кичээнгей салыры чугула бооп турар. Республиканың байдалынга аңдарып куруктурган арыг черлер — өл-шыкты мөөңнээриниң аргазы-даа, бок үнүштер-биле демиселдиң хевири-даа болур. Оларны технологияны шыңгыы сагывышаан, частан эгелээш, 4—5 катап болбаазырадыр херек. Куруктуруп аңдарган черлерниң шынары дээш ажыл-агыйларның агрономнары хууда харысалганы чүктээр ужурлуг. Дыка хөй совхозтарда аңдарып куруктурган черлерни чүгле харысалга чок көрүп турарындан дыка куду дүжүттү ап турар. Чемишчидилгелерни, чижээ, «Тувасельхозхимияның» бүдүрүлгелериниң мергежил чокка ажыглап турарындан дүжүтке база-ла ол хире багай салдарны чедирип турар.

Часкы хову ажылдарының тактиказының чамдык айтырыгларының дугайын тодаргай чугаалааш, Г. Ч. Ширшин көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң материал-техниктиг баазазын быжыглаарының чугулазын айыткан. Тракторларны, ылаңгыя улуг энергия-күштүг машиналарны, чепсектерни, дериглелерни долузу-биле, чөп ажыглаары капитал салыышкыннарының дедир эгидилгезиниң эң чугула курлавыры болур. Республиканың совхозтары көдээ ажыл-агыйга тускайлаан 284,4 миллион ажыг рубльдиң кол фондуларлыг бооп турар. Ындыг турбуже, ажыл-агыйларның дыка хөй техниказын эрте үндүр бижип, тоймаглап турар болгаш үрелиишкинге ол таваржып турар. Ийи-ле чыл иштинде Каа-Хем, Таңды, Өвүр районнарның совхозтарынга дыка хөй автомашина сандан үнген. Механизаторларның бодунуң харыылап турар участогу дээш, аңаа бүзүреткен техника дээш харысалгазын бодап билиринге механизаторларны кижизидеринче улуг кичээнгей салыр херек. Каа-Хем, Улуг-Хем, Бии-Хем, Таңды районнарга механизаторлар чедишпес бооп турарының уржуунда механизатор кадрларны өөредип белеткээриниң, оларны ажыл-агыйларга быжыглаарының сорулгазы чугула бооп турар.

Ооң соонда илеткелчи мал ажылын хөгжүдериниң айтырыгларынче шилчээн. Чамдык районнарда инектерниң, хой, өшкүнүң баш санының кызырылгаш, фермалар продукциязын бүдүрерин эвээжээринге чедирер чоруктар көстүп турары ийи чылдың ажылын анализтээни херечилеп турар. Мыйыстыг бода малдың баш саны дыка эвээжээн Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларын ол шыңгыы шүгүмчүлээн. Ооң чылдагааннары — малдың чидириишкининиң бо чылдың кыштаглаашкынының таарымчалыг байдалынга безин хөй бооп турары болур. Малдың баш санын немештир өстүреринге үндезин чаартылгаларны кылыры база негеттинип турар. Эрткен чылын төрүүр чүс баш малдан-на республикага 52 бызаа, 76 анай-хураган, 61 кулун херек кырында алдынган. Бо чылын безин чартык миллион ажыг төрүүр хойдан чүгле 340 муң хураган алдынган. Инек санындан саар сүт, хой санындан кыргып алыр ортумак дүк, малдың дужаар деңзизи куду бооп артпышаан. Бо бүгү база-ла технологтуг болгаш күш-ажыл сагылга-чурумун үрээри-биле, малдың баш санын өстүрерин организастаарында, малды тарып боозадырында четпестер-биле түдүш холбаалыг бооп турар. Амдыгаа чедир малдың чидириишкининиң дыка хөй чылдагааннары илереттинмээн.

Ажыл-агыйны чорударының экономиктиг арга-методтарынче, бүгү курлавырларны рационалдыг, камналгалыг ажыглаарынче шилчиир чорук көдээ ажыл-агыйның бүгү адырларының ажыктыын бедидериниң кол угланыышкыны болурун эш Г. Ч. Ширшин онзалап демдеглээн. Совхозтарда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, капитал салыышкыннарындан дедир беримче ам-даа оожум улгадып турарын, ажыл төлевирин артыр чарыгдаарын болдуруп, ажыл-агыйларның хөй кезии планнаттынган чарыгдалдарны ажырып турарын ол чугаалаан. Эрткен чылын «Барлык», «Шекпээр», «Дөң-Терезин», С. К. Тока аттыг, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Совет Тыва», «Бурунгаар», «Тес-Хем», «Тиилелге», Жданов аттыг, «Ленинчи орук» болгаш өске-даа совхозтар дыка хөй карылгаларны болдурган. Экономиктиг болгаш бухгалтер албаннарының идепкейлиг чоруун улам улгаттырары, удуртукчуларның, специалистерниң, ажылчыннарның экономиктиг өөредилгезин организастаары, күш-ажылды организастаарының болгаш төлээриниң деңнелгелиг аргаларын, бригада керээзин дидими-биле ажыглап эгелээри эргежок чугула бооп турар. Камналга болгаш хумагалал чок, ажыл-агыйжы эвес чорукту үндезини-биле узуткаары, сагылга-чурумну быжыглаары коллектив, удуртукчу болгаш специалист бүрүзүнүң ажылының стили болган турар ужурлуг. Ажыл шагының бүгү чидириглерин шыңгыы контрольга алыр херек.

Бүдүрүлге айтырыгларын шиитпирлээри капитал тудуг, көдээге бүдүрүлге болгаш культура-амыдыралдың байдалдарын экижидери-биле түдүш холбаалыг деп, илеткелчи чугаалаан. Агроүлетпүр комплекстериниң объектилерин, ылаңгыя чуртталга бажыңнарын, школаларны, школа назы четпээн уруглар албан черлериниң тудугларын шапкын темпилиг чорудар ужурлуг. Ынчалза-даа районнарның хөй кезии тудугга үндүрүп берген акша-хөреңгини шиңгээдип албайн, тудуг организацияларының удуртукчулары болгаш Көдээ ажыл-агый министерствозу бо айтырыгже эвээш кичээнгей салып, а чер-черде партия болгаш совет органнар чогуур инициативазын көдүрбейн турар.

Дузалал ажыл-агыйларны хөгжүдериниң айтырыгларын илеткелге айыткан болгаш аңаа холбаштыр хүлээп алдынган шиитпирлерни чамдык удуртукчуларның четпес күүседип турарын демдеглээн. Кадрларны таарыштыр тургузар болгаш кижизидер талазы-биле чогуур ажылды четпес чорудуп турар Улуг-Хем, Каа-Хем болгаш Чөөн-Хемчик районнар шүгүмчүлелге база таварышкан.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр салдынган сорулгаларны боттандырарынга улуг рольду эргелеп башкарылганың чаа органнары — агроүлетпүр каттыжыышкыннарынга онаажып турар деп, Г. Ч. Ширшин уламчылаан. Көдээ ажыл-агыйның мурнунда тургустунган сорулгалар чүгле төп органнарның эвес, харын республикаларның, крайларның, областарның партия организацияларының ажыл-чорудулгазынга мурнундагызындан-даа артык улуг негелдени тургузуп, Аъш-чем программазын боттандырарынга оларның харысалгазын бедидип турар. Айтырыгларның хөй кезиин партия эге организацияларынга, күш-ажылчы коллективтерниң идепкейинге болгаш энтузиасчы чоруунга даянгаш чер-черге шиитпирлеп болур болгаш шиитпирлээр-даа ужурлуг. Амгы үениң негелделерин эки билип, удуртулганың эргижирээн методтарын шиитпирлии-биле чайладыр, ажылды чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнге кижилерни өөредир, тургустунуп кээп турар чугула айтырыгларны хапызы-биле билир болгаш билдилиг шиитпирлээр, оларның харысалгазын болгаш сагылга-чурумнуг чоруун бедидипшаан, кадрларны мобилизастаар, коллективтерниң практиктиг ажылын билдилиг удуртур — партия комитеттериниң кол сорулгалары бо-дур. Райкомнарның, парткомнарның, партия эге организацияларының чаа, мурнакчы чүүлдерни нептередиринче угландырар ужурлуг ажылының үре-түңнелдиин хурал-суглаа эрттиргениниң саны-биле эвес, а ажылдың алыс түңнелдерин ёзутаар үнелеп көөрү чугула.

Партия райкомнары, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары, агроүлетпүр каттыжыышкыннарының чөвүлелдери СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралга эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтыышкыннардан чогуур түңнелдерни үндүрүп, бо чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың пландарын чедиишкинниг күүседиринче бүгү күжениишкиннерни үндүрерлер дээрзинге бүзүрелди түңнелинде Г. Ч. Ширшин илергейлээн. Республиканың көдээ ишчилери Совет Тываның 40 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартпышаан, чаа-чаа чедиишкиннерни чедип ап, Аъш-чем программазын боттандырарынга, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң, партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге төлептиг үлүүн киирер ужурлуг.

Республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдер айтырыглар талазы-биле чөвүлел хуралга СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары **К. А. Маспык-оол**, СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары **В. Д. Куркутов**, СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары **Б. С. Нурсат**, СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары **В. А. Бакулин**, СЭКП обкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи **Г. А. Заркевич** сапал бергеннер.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чөвүлел хуралды хаап тура, кыштаглаашкынны доозар, часкы хову ажылдарын чедиишкинниг чорудар, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш чарышты калбартыр талазы-биле практиктиг сорулгаларга доктааган.

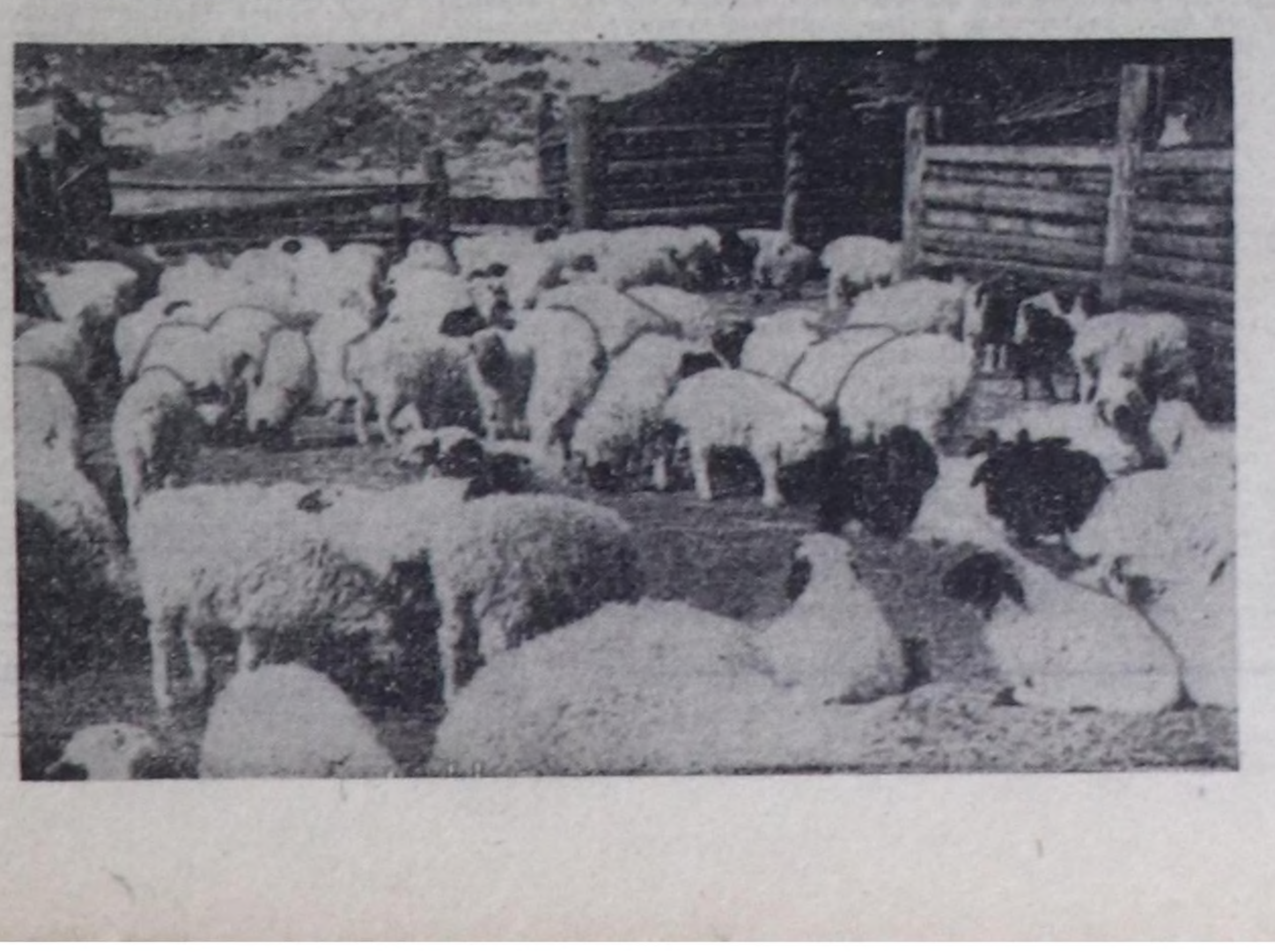

Эрзин районда «Нарын» совхозта Дагылдының хойжу бригадазының хойжузу Эртине Көк 5 чыл ажыг шээр мал өстүрүп келген. Ооң кодан ында бо чылын төрүүр 437 хой бар. Ам бо хүннерде 100 хойга онаажыр 88 хураганны камгалап алган. Ниитизи-биле мал бажының камгалалы 98 хуу.

Ол-ла бүгү ажылдарны кылып чорударынга малчының кадайы Бора Дүдүптүң үлүү улуг.

Частың берге үези турза-даа, малчын өг-бүле малын бүрүн камгалап алыр дээш боттарының харысалгазын улам бедидип, Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш кызымак ажылдап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: малчын Э. Д. Көк; доруккан хураганнар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

РОССИЯ БЕШ ЧЫЛДЫҢ БАЗЫМНАРЫНДА

Продукцияны сайгарарының хемчээлиниң талазы-биле I кварталдың планын Россия Федерациязының үлетпүрүнүң ажылдакчылары 101 хуу күүсеткен деп, 1983 чылдың I кварталында РСФСР-ниң үлетпүрүнүң Күрүне планын күүсеткениниң түңнелдериниң дугайында РСФСР-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадыында чугаалаан.

Эрткен чылдың хамаарышкан үези-биле деңнээрге үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң немей өзүлдези 4,3 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3,9 хуу немей өскен, үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң өзүлдезиниң 91 хуузу ооң күсели-биле алдынган. Продукцияның бот-үнези чиигээн болгаш аңаа хөй материал үнер чорук эвээжээн, арыг орулга көвүдээн.

Продукцияны сайгарарының чартык чыл планын автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның, Москва болгаш Ленинград хоорайларның үлетпүрү күүседипкен, харын чүгле Калуга, Куйбышев болгаш Чита областарның үлетпүрү күүсетпээн.

Нефть, газ тывыжының, каң хоолайлар, минералдыг чемишчидилгелер, үнүштер камгалаарының химиктиг чүүлдерин, күгүр кислотазын, металл кезер станоктарны, дарганналга-тапталга машиналарын, приборларны, автоматчыдылга чепсектерин болгаш саналга техниказын, чүък вагоннарын, көдээ ажыл-агый машиналарын база мал ажылынга болгаш мал чемнерин бүдүреринге ажыглаар машиналарны, солун саазынын, чыып эптээр демир-бетонну бүдүрериниң пландары күүсеттинген.

Радио-электро аппаратураны, металл кезериниң сан башкарылгалыг болгаш «сайзырады ажылдаар төп» хевиниң станоктарын, үлетпүр роботтарын, чиңк болгаш аъш-чем үлетпүрүнге технологтуг дериглерни, улам бедик техника-экономика параметрлериг машиналарны болгаш дериг-херекселдерни кылып үндүрери мурнаан темпилер-биле көвүдеп келген.

Чоннуң хереглел бараанналарының хөй нуруузун бүдүрериниң планнаттынган немей өзүлдези бедээн. Ол өзүлде чем болур балык продукциязынга, мал болгаш үнүш үзүнге, чалаң сүт продукциязынга, фарфор-фаянс болгаш сорттуг савааларга, телевизорларга, радиоприемник херекселдеринге, мебельге хамааржыр.

Ажылдап турар бүдүрүлгелерни болгаш цехтерни техника талазы-биле чаарты чепсеглээрин, дериирин, курлавырлар камнаар деңнелгелиг технологтуг чорудулгаларны нептередирин уламчылаан. Үлетпүр продукциязының чаа 350 хевирлерин шиңгээдип алган болгаш кылып үндүрүп эгелээн.

Ынчалзажок үлетпүрнүң ажылынга четпестер база бар болган деп, РСФСР-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадыында демдеглээн. Химиктиг волокноларны болгаш удазыннарны, тудуг ыяжын, шиферни, иштии болгаш даштыы хеп трикотажты, хөм идиктерни, хеп чуур машиналарны бүдүрериниң планы күүсеттинген. Чамдык бүдүрүлге каттыжыышкыннары болгаш бүдүрүлгелер продукцияның ниити хемчээлиниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң, бот-үнениң, арыг орулганың талазы-биле планнарны күүсетпээн. Чардынган керээлер болгаш күүседир кылдыр хүлээп алдынган наряттар талазы-биле хереглекчилерге продукция бээри долу хемчээлге хандыртынмаан.

Үлетпүр каттыжыышкыннарының болгаш бүдүрүлгелериниң коллективтери бүдүрүлгени интенсификастаар, күш-ажылды организастаарын экижидер болгаш сагылга-чурумну быжыглаар, продукция кылып үндүрерин көвүдедип болгаш ооң шынарын экижидер талазы-биле ажылды чорудуп турар.

(СЭТА).

КЫЗЫМАК АЖЫЛДААННАР

Бирги кварталда бистиң Ак-Туруг ыяш ажыл-агый салбыры тиилекчи болган. Салбыр бирги кварталда 1300 кубометр тудуг, 800 кубометр оттулар ыяшты, 35 тонна шиви будуун белеткээн. Бо көргүзүглер планда көрдүнгенинден ажыг. Тракторист Кара-оол Шыырап, ыяш ужурукчузу Михаил Монгуш, лесник Дагбажык Сандап, ажылчыннар Мичит Ажы, Юрий Монгуш кызымак ажылдааннар.

К. КОМБУ.

НАЙЫРАЛДЫҢ КҮЖҮ

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: интернационалчы кижизидилге

Ак-Довурак найыралдың хоорайы. Төрээн чуртувустуң үжен ажыг нацияларының болгаш биче улустарының төлээлекчилеринден найыралдыг коллектив мында тургустунган. Интернационалчы найыралдың күжүн ак-довуракчылар боттарының чижээнден билирлер.

Аныяк хоорайны, Тываның аар үлетпүрүнүң баштайгызын — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатты, Ак-Довурак — Абазаның автомобиль оруун, бедик вольтулуг электри дамчыдылгазының шугумун, өске-даа объектилерни чурттуң үлетпүр төптериниң төлээлекчилериниң дузазы-биле, бир дөмниг тудуп тургускан. Чурттуң 200 ажыг заводтары, комбинаттың цехтеринге материалдарны, дериншкиннерни чорудуп берген.

Бөгүнгү Ак-Довурак, мында тургустунган күчүлүг улуг комбинат, өске-даа бүдүрүлгелер, организациялар аныяк ажылчын аңгының дарганнакчызы апарган. Он бирги беш чылдың чүгле бирги чылында безин комбинаттың өөредилге-курс пунктузунга 725 кижи чаа болгаш ийиги мергежилди чедип алган. Хоорайның профтехучилищези бедик мергежилдиг 117 ажылчынны, кежээки даг техникуму 40 техник-тудугжуну, даг-дүгүнүң арыглакчыларын, электриктерни доостурган. Комбинаттың стипендиаттары — 20 аныяк ажылчын чурттуң дээди өөредилге черлеринде өөренип турар.

Ак-Довуракта ажылчын аңгының отряды сан болгаш шынар талазы-биле өскен. Мында бүгү ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларының хөй кезии тывалар. Оларның дыка хөйү күш-ажылчы коллективтерге кедээден кээп бедик мергежилдиг дагжылар, даг-дүгүнүң арыглакчылары, энергетиктер, чолаачылар, тудугжулар болу берген.

Ажылчын аңгыны тургузарынга, ажылчы чоннарның идей-политиктиг болгаш интернационалчы кижизидилгезинге В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат, Ак-Довурак АТБ-зы, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели ышкаш хөй кижилиг коллективтер онзагай черни ээлээн. Мында бир дөмниг ажыл, ниити чүткүл оларны сырый каттыштырган.

Партком, партия, хөй-ниити организациялары ажылчы чоннарның патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгезиниң янзы-бүрү арга-методтарын ажыглап келген. Маңаа кижилерниң идейлиг каңналыышкынын онза чугулалап көрүп турар. Бо сорулга-биле бүгү коммунистерниң 98 хуузун политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеже хаара туткан. Бүгү школаларга, семинарларга бирги кичээлдерни ССРЭ-ниң 60 чыл болган оюнга тураскаадып, «Хостуг республикаларның бузулбас эвилели» деп теманы өөреткен. Эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң 60 чылы» деп илеткелиң дыңнакчылар улуг сонуургал-биле өөренген.

ССРЭ-ниң 60 чыл болган оюнга тураскааткан байырлыг хуралдың материалдарын лекцияга, беседага, көскү агитацияга, чаңгыс аай политхүннерге, ажык чагаалар хүннеринге, политмассалыг өске-даа ажылдарга ажыглап, активке даянгаш, ону боттандырган.

Ылангыя аныяктарның интернационалчы кижизидилгезинге школа назы четпээн уруглар албан черлериниң, ниити билиг школаларының, профтехучилищениң, культура албан черлериниң үлүү улам немешкен. Хоорайның школаларында, профтехучилищеде күш-ажылчы болгаш дайынчы алдарның өрээлдерин, булуңнарын тургускан. Аңаа хоочуннар, мурнакчылар, сураглыг кижилер-биле ужуражылгаларны эрттиргилээн. Ол ышкаш интернационалчы найырал клубтарынга эртип турар пионер чыыштары, темалыг кежээлер, уран чүүл көрүлдези, спортчу маргылдаалар кижизидикчи уткалыг.

Автономнуг республикаларга тураскааткан «Найырал ээлчээ» ССРЭ-ниң юбилейиниң мурнуу чарыында эрткен. Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле киргенинден бээр 40 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышта ак-довуракчылар бо хүннерде киржип, бедиткен хүлээлгелерни алгылаан.

Кижиниң бүгү талалыг сайзыралынга эргежок чугула чүүлдер бистиң хоорайывыста бар. Культура ордузу болгаш Культура бажыңы, библиотека, уругларның музыка болгаш спорт школалары, стадион, спорт залдары, эштир бассейнниг спорт комплекизи — патриотчу, интернационалчы кижизидилгеге онзагай ужур-дузалыг.

Бо бүгү бар аргаларны улам долу, дээштиг ажыглаары чугула сорулгавыс болур. Ооң эки чижээнге Культура ордузун чугаалап болур. Сөөлгү үеде мында ажыл көскүзү-биле экижээн. Лекциялар, темалыг кежээлер, ботывынгыр уран чүүл концерттеринден аңгыда, мурнакчылар-биле ужуражыышкыннар, назы четкениниң байырлалы, комсомолчу куда, делгелгелер, айтырыг-харыы кежээлери эртип, чаа чаңчылдарны нептередип турар. Ол ажылдарны хоорайның хүрээженнер чөвүлели, комсомол организациязы, күш-ажылчы коллективтер-биле сырый харылзаалыг чорудуп келген.

Парткомнуң, партия эге организацияларының болгаш хөй-ниитиниң чорудуп келген ажылдары чамдык эки түңнелдерни берип, ак-довуракчыларның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин көдүрген.

Ажылчын хандырылга килдизи, районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели, хлеб заводу, № 3 орук-тудуг участогу, өске-даа коллективтер бирги кварталды эки көргүзүглерлиг дооскан. Тываның даг-дүгжүлери бергелерни ажып эртпишаан, он бирги беш чылдың өзек чылының бирги квартал планын бүгү техника-экономиктиг кол-кол көргүзүглер талазы-биле хуусаа бетинде күүсеткен.

Бисте четпестер ам-даа бар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглавышаан, арагалаар, ажыл кылбас, кем-херек үүлгедир чоруктар-биле демиселди негелдеге дүүштүр тургузар ужурлуг бис. Тудуг эргелелинде кереэлиг организацияларда хөй ажыл шагы үстүнүп турарындан олар бо чылдың баштайгы ийи айының планнарын күүсетпээн. Ол коллективтерде сагылга-чурумнуң кошкааның бир чылдагааны мында партия, профэвилел организациялары, удуртукчулар ажылчыннарның күш-ажылын организастаарынче, аңаа таарымчалыг байдалдарны тургузарынче чогуур кичээнгей салбайн турарында. Күш-ажылды организастаарының чаа арга-методтарын кошкак нептередип келген.

Организацияларда кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу, ажыл шагының чидириглери ам-даа хөй.

Парткомнуң талазындан ол четпестерни чайладырынче, күш-ажылды организастаарын экижидеринче, бригадаларның кереэлиг ажылдаарын нептередиринче, сагылга-чурумну быжыглап, ажыл шагын чөп ажыглаарынче партия организацияларының ажыл-агый удуртукчуларының күжүн угландырып турар.

С. КҮЖҮГЕТ,
«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партком секретары.

Михаил Иванович Макаров — Бии-Хемде «Кызыл тараачын» совхозта көжүп чоруур кино механиги-чолаачы. Ол ажылга ол он чыл ажыг ажылдап, ай, квартал планын доктаамал ажыр күүседип турар. Ооң барбас-четпес чери-даа чок, кинофильмнерни эки шынарлыг үндүрүп бээр болгаш хөй-хөй көрүкчүлерден «Четтирдивис» деп чылыг, чымчак сөстү дыңнап чоруур.

ЧУРУКТА: хоочун киномеханик-чолаачы ээлчеглиг үнүүшкүнче аъттанырынга белеткенип тур.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Өртке удур албанның кижилери

АМЫДЫРАЛЫНЫҢ КОЛ ХЕРЭЭ

Шилгедек дурт-сынныг, чазык арын-шырайлыг, кеткен форма хеви улам аян киирип турар аныяк эрни Таңдының суурларынга, ажыл-агыйларынга, албан организацияларынга бо-ла көрүп болур. Келген санында-ла тус черниң чурттакчылары-биле, совхозтарның, организацияларның удуртукчулары-биле ол ужуражып чугаалашкан, оларның чамдыктарын мактап, өскелерге чижек кылдыр көргүскен, шала сос дыңнаксавастарын катап-катап шыңгыы сагындырган, блокнодунга демдеглеп бижээн турар.

Таңды районнуң өртке удур инспекциязының начальниги капитан Анатолий Рожков өрт айыылынга удур профилактика ажылын ынчаар чорудуп турар. Ол бодунуң ажыл-херээнге бердинген, бедик билиг-мергежилдиг специалист дээрзин таңдыжылар эки билир.

А. Рожков шериг албанын 1968-69 чылдарда эрттиргеш, бодунуң төрүттүнген, өскен Бай-Хаагынга дедир ээп кээп, иштики херектер килдизинге ажылдай берген. Ол ажылдавышаан, өөренип тургаш, Иркутскиниң өрт-техниктиг училищезин доозуп алган. Тускай ортумак эртемниг аныяк специалист бодунуң шилип алган мергежилиниң аайы-биле районнуң өртке удур хайгаарал инспекциязынга ажылдап, ону удурту берген.

Өрттерниң болу бээр чылдагааннарын А. Рожков эң баштай тодарадып, янзы-бүрү объектилерниң өртке удур байдалын өөренип көрүп эгелээн. Районда ниити байдал дүвүренчиг болган. Бүдүрүлге черлеринде, совхозтарда, организацияларда өртке удур камгалалдың бодуун дүрүмнерин сагывайн турар, өрт өжүрер дериг-херекселдери четче эвес, чамдыктарында харын шуут чок-даа болгулаар. Удуртукчулар, инженер-техниктиг ажылдакчылар олче кичээнгей салбайн турары, ук ажылды сулараткан илден. Ындыг байдалды үндезини-биле эдери негеттинип турган.

Рожков бир-ле дугаарында чон ортузунга тайылбыр ажылын күштелдиреринче улуг кичээнгейни салган. Өртке удур камгалалды экижидеринче хөй-ниити күжүн хаара тудуп, ажыл-агыйларга, коллективтерге үргүлчү барып, улус-биле чүткүлдүг ажылдап кирипкен.

Ооң күженишкинни халас барбаан. Ам Таңдының суурларында өртке удур эки тура дөртен хире дружиналар ажылдап турар. Совхозтарның, бүдүрүлгелерниң, албан организацияларының удуртукчулары ам өртке удур камгалал ажылын ниити чергениң херээ деп санавас апарган. Амгы үеде совхоз, тудуг организациязы бүрүзүнде өрт-техниктиг комиссиялар ажылдап турар. А районда оларның саны өскен.

Өрттү болдурбазының хемчеглерин баш бурунгаар чорудары чугула херек дээрзин Рожков-даа, ооң удурткан коллективиниң кежигүннери-даа эки билир. Ынчангаш ол бодунуң ажылдакчыларының профессионал билиг-мергежилин бедидеринче үргүлчү сагыш салып, өөредип турар.

Ооң кады ажылдап турар эштери — иштики албанның лейтенантызы Александр Богачев, лейтенант Алексей Петров олар база-ла ажылынга ак сеткилдиг, кызымаа-биле чаңгыс эвес удаа мактадып келгеннер. Олар өртке удур профилактика ажылынче милицияның участок инспекторларын, улусчу контролёрларны хаара тудуп, ол чугула херекке идепкейлиг киириштирип турарлар.

Ажыл-агый удуртукчуларынга өрт-техниктиг билиглерниң онза чугулазы билдингир. Ынчангаш инспекция ажылдакчылары совхозтарның кол специалистери, күш-ажылды айыыл чок болдурарының инженерлери, тудуг прорабтары, өртке удур эки тура дружиналарның удуртукчулары дээш харыысалгалыг участоктарда ажылдап турар өске-даа кижилер-биле үргүлчү ужуражып, оларга өөредилге-семинарларны организастап турарлар. А электриктерни, кацнакчыларны, кино механиктерин өөредирде, энергия хайгааралының, кино четкилериниң база өске-даа организацияларның ажылдакчыларын чалап эккеп, олардан ажыктыг тайылбырны ап турар.

Өрт хайгааралының инспекциязы районнуң ажыл-агыйларының байдалын тус-тузунда өөренип көргеш, бо беш чылда совхоз бүрүзүнге боттандырар чугула хемчеглерниң планын тускай эртемниглер-биле кады ажылдап кылган. Районга чаа деполарның тудары, хемнерден суг алыр эптиг оруктарны кылыры, өрт өжүрер чаа техниканы садып алыры болгаш ону дүрген шиңгээдип, ажыглаарын чедип алыры ында көрдүнген.

Районнуң бүгү-ле садыг черлерин бүрүн даңзылап, хайгааралга алганы, оларда медээ херекселдерин четче кылганы өрт айыылын кызырган болгаш өрттең когаралдарны эвээжеткен. Ооң аңгыда өрт камгалалын эң эки тургускан черлер дээш кодээ Советтер аразында социалистиг чарышты организастааны база эки түңнелдерни берип турар.

Коммунист Анатолий Рожков ол бүгүнү удуртуп башкарары-биле чергелештир хөй-ниити ажылдарынга база идепкейлиг киржип, чон ортузунга хөй талалыг кижизидилге, тайылбыр ажылын чорудуп турар. Аңаа кандыг-даа ажыл-херек чугула.

Республикада өртке удур эң эки ажылдыг инспекцияларның бирээзин удуртуп турар капитан А. Рожков социалистиг чарышка тиилээш, ИХМ-ниң хүндүлел самбыразынга каш удаа кирген, хүндүлел, мактал бижиктер-биле хөй катап шаңнаткан. Ол «Албан-хүлээлгезин үлегерлиг эрттиргени дээш» деп медальдың үшкү чергезиниң база «Өртке удур камгалалдың эң тергиин ажылдакчызы» деп хөрек демдээниң эдилекчизи.

Чер кырында коргунчуг айыыл-халаптарның бирээзи — өрт. Аңаа удур демиселди амыдыралының кол херээ кылдыр шилип алган коммунист Анатолий Тимофеевич Рожков ынчаар ажылдап, чурттап чоруур.

Н. МОНГУШ.

• • •

Чаа Шагаан-Арыгда хөй аал иштиг чурттаар баштайгы чурттаалга бажыңнарының тудуун эгелээн. 80 квартиралыг бажыңның ханазын салырын доозуп, ооң-биле кожалаштыр 60 аал иштиг чурттаар бажыңны база тудуп турар.

1985 чылда Саян-Шушенск хөөлбээниң зоназында Чаа Шагаан-Арыг хоорай 5 муң чурттакчыларны хүлээп алыр ужурлуг.

ЧУРУКТА: 80 квартиралыг баштайгы бажыңның тудуу.

Н. ЛОПАТИННИҢ фотозу.

• • •

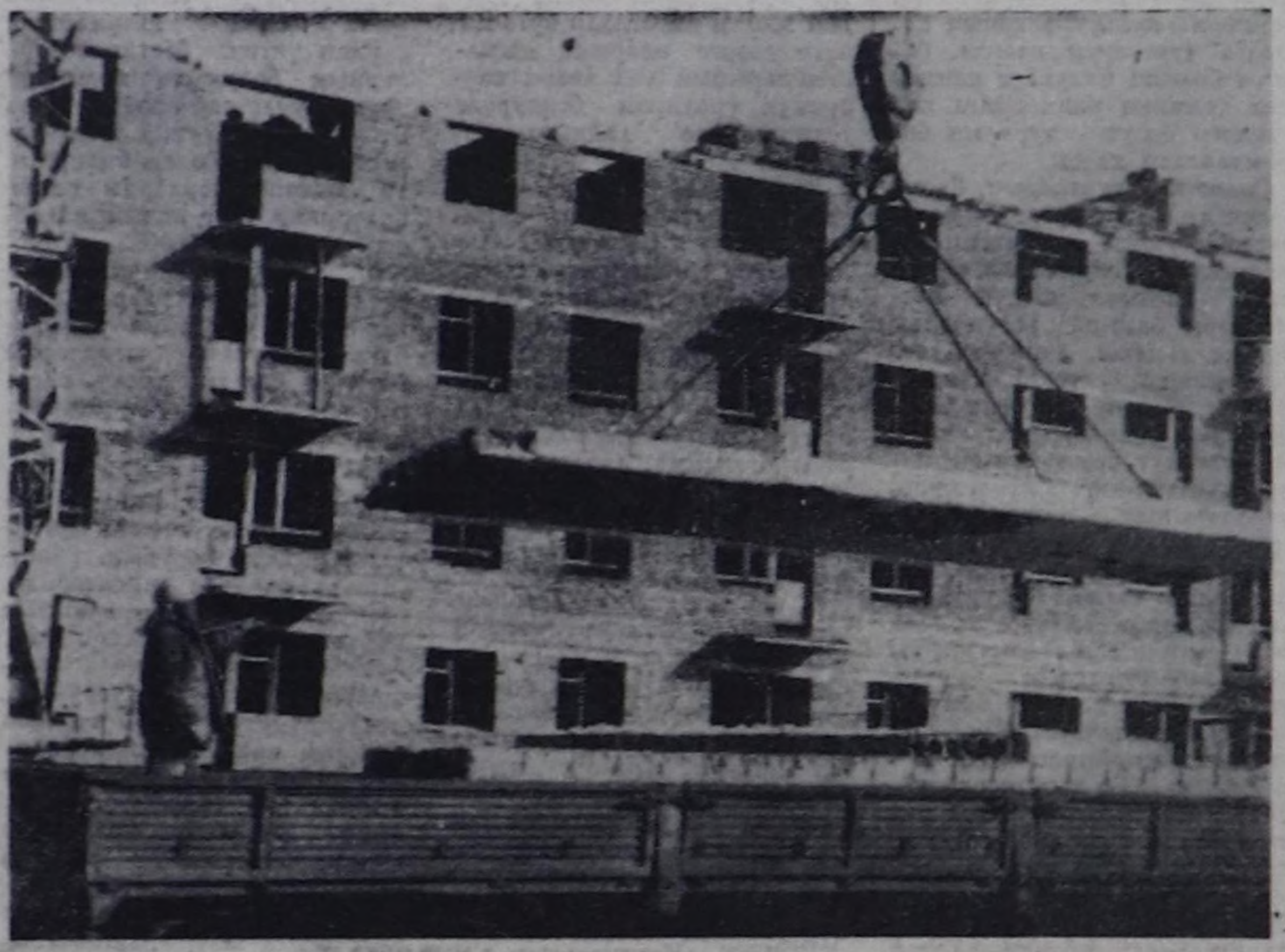

ЧАРЫШТЫ ТҮҢНЭЭШ...

1983 чылдың бирги кварталы төнгеш, ийиги кварталдың хайымныг ажыл-ижи эгелээн. Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары, үлетпүр бүдүрүлгелери, коммунал ажыл-агый эргелели, тудуг болгаш садыг организациялары он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының бирги кварталын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле дооскан.

Районнуң үлетпүр комбинады, ыяш ажыл-агыйы, тараа хүлээп алыр пункт бараанныг үлетпүр продукциязы бүдүрериниң болгаш ону сайгарарының планын ажыргаш, эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге көвүдеткен. Чоннуң амыдырал хандырылгазының планын 101,1 хуу күүсеткен. Бирги кварталдың планын союзпечать, аптека, Чадаана хоорайның ном садыы, № 463 КМК болгаш орук тудуг-септелге эргелели чедиишкинниг күүсеткен.

Бирги кварталда чамдык чедип алган чедиишкиннер-биле чергелештир чедир кылдынмаан чүүлдер, планныг онаалдазын күүсетпээн коллективтер бар. Чадаананың хлеб заводу, саржаг заводу, хөмүр-даш разрези бүдүрүлге планнарын үзүктелдирип, социалистиг хүлээлгелерин күүсетпээнинден 84 муң рубльдиң бараанныг продукциязын чедир бербээн.

Ол ышкаш Чадаана АТБ-зы бирги кварталда пассажир сөөртүлгезин 87,1 хууга, районнуң хереглекчилер ниитилели бараан эргилдезин 96,2 хууга, Сүт-Хөл ажылчын кооперациязы бараан эргилдезин 83,6 хууга, септелге тудуг участогу капитал септелгени 60,9 хууга, дугаары 3 кежүп чоруур мехколонна чурттаалга бажыңнарын ажыглалга киирерин 46,5 хууга күүседиш, хожудап турар. Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели кодээ суурлар чурттакчыларынга ачы-дуза чедиреринин планын 87,8 хууга күүсеткеш, эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге план күүселдезин кудулаткан. Коммунал ажыл-агый эргелели хоорайда чурттаалга бажыңнарын чаагайжыдар ажылды четпес чорудуп турар.

Бирги кварталда районнуң үлетпүр комбинады бараанныг продукция бүдүрерин 103,8 хууга, ону сайгарарын 101,4 хууга күүсеткеш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаарынга төлептиг болган.

Тудуг организацияларындан № 463 КМК социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Районнуң Күш-ажылчы алдар тугун Сельхозтехкүркомнуң Чадаана автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективинге тураскаадып көдүрген. Коллектив чүък сөөртүлгезин 114,9 хууга, чүък эргилдезин 101,1 хууга күүсеткен.

Районнуң совхозтары бирги кварталда мал ажылының продукциязын бүдүреринге болгаш күрүнеге садарынга тодаргай чедиишкиннерни чедип алган. Район бирги кварталда күрүнеге сүт садар планын 107,1 хуу күүсеткен. «Октябрь 30 чылы», СЭКП-ниң XXII съездизи, Карл Маркс аттыг, «Искра» совхозтар эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге сүт бүдүрерин көвүдеткен.

Күрүнеге эът садар планын район 116,2 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге районнуң бүгү совхозтары эът бүдүрерин көвүдеткен.

Мал продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле 1983 чылдың бирги кварталында социалистиг чарышка СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Сүт-бараан фермаларындан социалистиг чарышка СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн СБФ-зы тиилекчи болган. Аңаа шилчиир Кызыл тукту тывыскан.

Хойжулардан «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыны Куулар Лама-Сүрүн төрүүр 100 хойга онааштыр 99 хураганны камгалап алгаш, өртектиг бараан-биле шаңнаткан. Саанчылардан бирги кварталда бир инекке онааштыр сүт саап алырын 114 хууга күүсеткеш, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң саанчызы Алдын-кыс Сапаа-Байыровна Монгуш тиилекчи болган.

Күш-ажылчы алдар тугун «Искра» совхозтуң СБФ-зының коллективинге тураскаадып көдүрген.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

ИДИГНИ БЕРГЕН

Оларны эккелген күчүлүг машиналарның шимчедикчилери соовайн турда, чер үттээр станоктарны монтажниктер эптеп эгелей берген. Таваа баш удур салдынган дериглерни дораан ажыглай берген. Нефть, газ тывыжын чорудуп турар геологтарга херек ол нарын станоктарның сөөртүлгезин, эптээшкинин Нарьян-Марның монтажниктери шапкынчыткан.

— Күш-ажылды чаа ёзу-биле организастааны ажылдың темпизин бедидеринге дузалаан — деп, прораб Р. Ахмедов чугаалап турар. — Күш-ажылдың төлевири кылган иштиң алыс түңнелинден хамааржыр чаңгыс аай наряд-биле ажылдап турар бис.

Монтажниктерниң эгелээшкини геологтарның тывыжынга улуг идигни берип турар.

В. ГУСЬКОВ.

СЭТА.

АЪТТЫГ, ЧАДАГ

Сумказын долдур солун, сеткүүл чүктээн назы-хары улгатса-даа, чиик серге́к херээжен кижини Карл Маркс аттыг совхозка эртенниң-не көрүп болур. Ол болза ук совхозтуң малчыннар почтачызы Кызылдаа Шактаровна Ондар-дыр. Ону совхозтуң чүгле малчыннары эвес, суурнуң чурттакчылары шуптузу тапыыр болгаш эки билир. Ол почтачылап ажылдаандан бээр малчыннарның чагыткан солун-сеткүүлдерин чогуур хуусаазында чедирип турар. Кайы-бир малчынга дүргеп чедер телеграмма келген болза, бүгү-ле аргаларны ажыглап, олче баар машинаны тып, аъттыг, чадаг-даа болза, чедирбээн шаанда сагыжы оожургавас. Ынчангаш ол — малчыннарның күзенчиг аалчызы, хүндүлүг кижизи. Малчыннарга солун-сеткүүл чедирип чорааш, партия, чазактың сөөлгү доктаалын, шиитпирлерин, делегей байдалы-биле чонну таныштырып, кыска медээлерни, беседаны кылып чоруур.

— Солун-сеткүүлдерни малчыннарга чүгле чедирип бээр эвес, а оларга бир-ле ажыктыг, солун чүүлдү чугаалап бээрин кызыдар мен. Ынчангаш үргүлчү хөй номчуттунуп, политбилиимни бедидип турар мен. Номчуттунуп, белеткенип алгаш, малчыннар-биле беседалажырга солун боор-дур — деп, Кызылдаа Шактаровна ажылының дугайында мынчаар чугаалаар.

Совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи Опчут-оол Монгуш почтальонунуң ажылын мактап чугаалаар.

— Кызылдаа Шактаровна, шынап-ла, ажылынга кончуг кызымаккай кижи. Бистиң чагыдылгаларывысты ол өй шаанда эккеп турар. Ынчангаш бистиң чурттувуста-даа, даштыкыда-даа болуушкуннарны хүн бүрү билип ап турар бис.

К. Ш. Ондар черле каяа-даа чүткүлдүг, күш-ажылга бердинген кижи дээрзин ооң чаңгыс чер чурттуглары билир. Ол — хоочун коммунист. Совхоз баштаар чери кандыг-ла ажылче чорудар болдур, ону ыяап-ла эки күүседирин кызар. Ол үр үениң иштинде тудуг, ногаа звеноларын удуртуп келген. Кандыг-даа ажылга ажылдап тургаш, аныяктарны өөредип, бодунуң арга-дуржулгазын оларга дамчыдып берип чоруур.

Коммунист К. Ш. Ондар — совхозта партия комитединиң улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү. Ол кодээ Советтиң депутадынга алды удаа соңгуткан. Хөй чылда үре-түңнелдиг ажылы дээш совхозтуң хүндүлел дептеринге кирр бижиткен. Ооң кызымаккай күш-ажылын хөй-хөй хүндүлел бижиктер херечилеп турар.

Ол — беш уругнуң иези. Уругларының кижизидилгезинче кичээнгейни салып чоруур. Ооң улуг уруу Нина баштай Кызылдың башкы училищезин, ооң соонда педагогика институдун дооскаш, төрээн суурунда башкылап ажылдап турар. Ол школада дээре ажылдыг башкыларының бирээзи.

Бо чылдың март айда Ийме суурнуң кодээ культура бажыңынга совхоз, баштаар чери К. Ш. Ондарны байырлыы-биле пенсияже үдээн. Хар-назыны улгатса-даа, хоочун коммунист совхозтуң ажыл-ижинге идепкейлиг киржип, алган хүлээлгелерин ак сеткилдиг күүседип, аныяк өскенге үлегер-чижээн көргүзүп, бодунуң ажылын уламчылавышаан.

Б. САЛЧАК.

Бригада керээзи—боттаныышкында

БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГА—ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Улус-ажыл-агыйының бүгү адырларынга бот-орулга-чарылганы нептередип тургаш, бүдүрүлгениң ажыктыг чорууң бедидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырар талазы-биле партия болгаш чазактың ап чорудар хемчеглерин боттандырар дээш бистиң республиканың кодээ ажыл-агыйының коллективтери тодаргай хемчеглерни ап чорудуп турар.

Чоокта чаа Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхозтуң механизаторларының ниити хуралы болуп эрткен. Ол хуралга кукуруза, картофель өстүрер болгаш мал чеми белеткээр бот-орулга-чарылгалыг үш бригаданы тургузар дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Хурал эгелээр мурнунда райондан келген тускай комиссия часкы хову ажылынга киржир техника болгаш дериг-херекселдерниң белениң хынааш, оларның септелгези эки болган деп түңнелди кылган. Ооң соонда бот-орулга-чарылгаже шилчиир дээн бригадаларга тускайлап быжыглаар дээн техниказын акт ёзугаар хүлээдип берген болгаш ол бригадаларның ажыглаары үрезиннерниң шынарын хынааш, хүлээткен.

Ооң соонда совхозтуң бүгү механизаторларынга бо чылдың часкы тарылгазын эрттирериниң чурумун таныштырып, бот-орулга-чарылгаже шилчип турар бригадаларның составын бадылааш, оларның кылыр ажылының, бүдүрер продукциязының хемчээлин тодараткан.

Совхоз өнгү беш чылдың чыл санында 1500—1800 тонна сигенни белеткеп ап турган болза, эрткен чылын 2850 тонна сигенни белеткээн. Ындыг болза-даа белеткээн мал чеминиң шынары чавыс база бот-үнези улуг боор турар. Ооң уламындан бүдүрүп турар продукцияның бот-үнези база улгадып, барык арыг орулга албайн турар. Ынчангаш бүдүрүлгениң ажыктыг чорууң бедидерде эвээш чарыгдалдарны үндүрүп тургаш, эки шынарлыг хөй продукцияны бүдүрерин канчап чедип алырыл деп айтырыг тургустунуп турар. Ооң бир арга-курлавыры — бот-орулга-чарылганы совхоз бүдүрүлгезиниң бүгү адырларынга нептередири болур. Ооң ажыктыын чурттуң мурнакчы колхоз, совхозтарының дуржулгазы бадыткап турар.

Бот-орулга-чарылгаже шилчириниң чурумун, арга-методтарын бо кыжын совхозтуң ажылчыннары экономиктиг өөредилгениң кичээлдеринге өөренип кыштаан. Ам ол чаа аргаже шилчиир деп турар бригадаларның кежигүннери чүгле бир дөмниг кызыл ажылдаары чугула. Ажыл төлевирин сөөлгү түңнел продукцияның хемчээлин болгаш шынарын барымдаалап санажыр. Бо талазы-биле кереэ документилер бүрүн тургустунган. Ам бригада кежигүннери «Шупту чаңгызы дээш, чаңгызы шуптузу дээш» ажылдаар апаар.

Бо чылын совхоз ниитизи-биле 2370 гектар тараа болгаш мал чеми культураларын тарып өстүрер планныг. Ооң иштинде 1795 гектар черге мал чеми культураларны, 350 гектарга кукурузаны, 150 гектар черге картофельди өстүрери планнаттынган. Ынчангаш моон мурнунда, белеткел ажылдарының үезинде, дуржулга ёзугаар кукуруза, картофель база мал чеми культураларны тарып өстүрер бот-орулга-чарылгалыг кереэ ёзугаар ажылдаар үш бригаданы тургускан.

Бот-орулга-чарылгалыг бригадаларның кылыр ажылдарының технологтуг картазын специалистер кылган. Шөлдерге кандыг культураларны кайы үеде, кандыг техника-биле канчаар ажаап өстүрериниң, хөрзүннү бап удур ажылдап кылырындан эгелээш, дүжүт ажаап алырынга чедир бүгү ажыл картада көргүстүнген. Ону бригада кежигүннери бүрүн сагыыр апаар. Черле ынчаш, черни болгаш техниканы быжыглап, тускайлап берген чүве болганда, ол черлерниң ээ-харыысалгалыг эдилээр, чемишчидип тургаш, агротехниканың чурумун бүрүн сагыыл тургаш, хөй продукцияны бүдүрери негеттинип турар. Ажыл-агыйжы, ээ-харыысалгалыг болгаш камналгалыг ажылдаар херек.

Бот-орулга-чарылгалыг, кереэлиг болгаш наряд чок ажылдаар бригадаларның ажылының чуруму аңаа бригадалардан шуут өске болур. Ажыы-биле чугаалаарга, тарылга шөлдеринге ёзулуг ээ кижи моон мурнунда турбаан. Ол-бо шөлге трактористер келгеш, ону чарып, илиртеп каар, өске кижилер чаштырып каар, а суггатчылар мөлдүк-калдык суггарып каар, а күзүн комбайнерлер келгеш эвээш-биче үнген дүжүттү төге-чая ажаап каар турган болгай. Черниң ындыг харыысалга чок ажылдап тургаш, ооң канчап арбын дүжүттү ап болурул? Ам ындыг эвес, бүгү ажылдарны бригада кежигүннери боттары кылыр, кижи бүрүзүнүң харыысалгазы улгадыр. Ынчан продукция кандыг болганыл деп чүве көстү бээр.

Механизаторларының ниити хуралын бир дугаар мындыг хевирлиг эрттирип турары өөрүнчүг. Моон мурнунда чылдарда тарылга мурнунда суггатчыларны бир тус, механизаторларны база аңгы хуралдадып турган. Ынчангаш кымның чүнү кылыры, кандыг план-хүлээлгени алганы билдинмес турган.

Картофель өстүрер бот-орулга-чарылгалыг бригадага 4 кижи ажылдаар. Техника бар, үрезин четчир. Картофель олуртур черни суггарган, ам база суггарар. Чемишчидилге четчир кылдыр төктүнген.

Совхозтуң экономизи Алдын-оол Ооржак, улуг бухгалтер Лариса Монгуш олар ажыл төлевирин, пландан ажыр эки шынарлыг хөй продукцияны бүдүргени дээш чеже хире хемчээлдиг аккорд-шаңнал алырын бот-орулга-чарылгалыг бригадаларның бүгү кежигүннеринге таныштырып берген. Бригада кежигүннери хөй-аъттыг ажылдап кирипкен.

С. МААДЫ.

Аъш-чем программазын—амыдыралга

НОГАА ҮРЕЗИНИН АМДЫГААШТАН БЕЛЕТКЭЭР

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң 1980 чылда хүлээп алганы «Республиканың ажыл-агыйларынга картофель болгаш ногаа бүдүрерин көвүдедир талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын Тываның ажыл-агыйларында канчаар күүседип турарының дугайында республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралынга чугаалашкан.

Ук хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч. Б. Ондар эрттирген.

СЭКП обкомунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң «Республиканың ажыл-агыйларынга картофель болгаш ногаа бүдүрерин көвүдедир талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын күүседир дээш чамдык ажылдарны кылып чоруткан дээрзин ук хуралга демдеглээн. Эрткен чылын ногаа культураларын тарыыр шөлдүң хемчээли улгаткан, ооң ниити чыылдазы 1981 чылдыындан чамдык көргүзүглер талазы-биле көвүдээн. «Кара-Хаак», «Бурунгаар» совхозтарның ногаажылар звеноларында бедик көргүзүглүг ажылдаан коллективтер база бар.

Ындыг-даа болза, картофель, ногаа өстүрер талазы-биле тускайжыттынган ажыл-агыйларның удуртукчулары организакчы болгаш ажыл-агыйжы чорууң кошкатканындан бо талазы-биле доктааттынган даалганы совхозтар ниитизи-биле күүсетпээн дээрзин ук хуралга айыткан. Картофель бүдүрери 36,2 хуу, ногаалар — 54,1 хуу күүсеттинген.

Ооң түңнелинде республиканың садыг организациялары чурттакчы чонга садары-биле Саян артындан 2 муң тонна картофельди, 3,5 муң тонна ногааны сөөртүр ужурга таварышкан. Картофель бүдүрер планын күүсетпээнинден дыка хөй ажыл-агыйлар ооң үрезини чок арткан, ниитизи-биле бо чылын дөрт муң тонна үрезин херек.

Картофельдиң болгаш ногааларның дүжүдүн эвээшти ап турарының бир кол чылдагааны болза, совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистери ук культураларны тарыырының агротехниказынче сагыш салбайн, чаштырылганың нормазын хажыдып, суггарылганың хуусаазын үреп, бок үнүштер, хээкчилер-биле кошкак демисежип, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгени эвээшти топ турарында деп хуралга айыткан. Дыка хөй совхозтарда ногаа өстүрери-биле тускайлаан черлер чок, картофель болгаш ногаа өстүрер тускайжыттынган бригадалар тургустунмаан. Күш-ажылды организастаарының болгаш шалың төлээриниң чаа арга-хевирлерин ажыглавайн турар.

Бо чылдагы ногаа дүжүдүн ажаап алырынга чамдык ажыл-агыйлар белен эвес. Теплица-парниктер улгаттырар талазы-биле хемчеглер алдынмаан, ногаа культураларының чаштырылгазының хуусаазы узап турар, картофель үрезинин чоондан садып алырын организаставаан, техника септелгезин дооспаан, бригадалар четчелевээн черлер база хөй.

1982 чылда картофель болгаш ногаа бүдүрер планын үскен, бо чылдагы белеткелди кошкак чоруткан совхозтарның директорлары — «Дөң-Терезинниң» — С. Комбуну, «Хөндергейниң» — С. Донгакты, «Бурунгаарның» — А. Соломатовту, «Енисейниң» — В. Кастеринни хуралга тургузуп, бо талазы-биле кандыг хемчеглер алыр деп турарын Министрлер Чөвүлелиниң Президиум кежигүннери шыңгыы айтырганнар.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа бадылааны чурттуң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырары-биле тускай хемчеглерни ажылдап кылган. Парник-теплица ажыл-агыйының белеткелин, ногаа культуразының чаштырылгазын, картофель болгаш ногаа тарыыр машиналарның септелгезин чоокку хүннерде доозарын, ажыл-агыйларны картофель үрезини-биле хандырар талазы-биле хемчеглерни алырын, четчир саның минералдыг чемишчидилгелерни сөөртүрүн ук совхозтарның удуртукчуларынга дааскан.

«Күш-ажылдың хоостуу», «Ленинчи орук» совхозтарда картофель шыгжаар черлерни ажыглалга чогуур хуусаазында киирерин, тускайжыттынган бригадаларны болгаш звеноларны беш хонук хуусаа иштинде тургузарын, картофельди болгаш ногааларны өстүрүп алырынга коллективтиг керээлерни болгаш аккорд-шапналдыг төлевирни ажыглаарын ук хуралдан дааскан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч. Б. Ондар түңнел сөзүнге чурттакчы чонну аъш-чем продуктулары-биле, ылаңгыя картофель болгаш ногаалар-биле долу хандырарының чугулазынга, бо талазы-биле алза чогуур тодаргай хемчеглерге доктааган. Картофель болгаш ногаалар үрезинин чаштырар үе чоокшулаап, ынчангаш ону дарый тыптынып, ол хуусаага чедир совхоз бүрүзү бүрүн белеткеп алган турар ужурлуг деп, ол чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларында

ХАНДЫРЫЛГАНЫ ЭКИЖИДЕР ДЭЭШ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң садыг, хөй-ниити чемненилгезиниң болгаш чонну амыдырал хандырылгазының талазы-биле доктаамал комиссиязының хуралын ооң даргазы А. И. Стрельников эрттирген. Кызылдың столоваялар болгаш рестораннар трезиниң ажылын доктаамал комиссия дыңнаан. Ук айтырыг талазы-биле дыңнадыгны Кызылдың столоваялар болгаш рестораннар трезиниң директору С. П. Деева кылган.

Доктаамал комиссияның хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары Н. С. Бойду киришкен.

Кызылдың столоваялар болгаш рестораннар трезинде ниитиниң чемненилгезиниң 3856 олуттуг 103 бүдүрүлге, 6 кулинария магазини, 96 олуттуг чайгы ресторан санаттынып турар. Сөөлгү ийи чылда трестиң материал-техниктиг баазазы элээн калбарган болгаш 870 олуттуг он беш столовая, буфет немей ажыттынган.

Ниитиниң чемненилге черлериниң тускайжыттынган четкизин калбартырынче сөөлгү үеде улуг кичээнгей угланганын С. П. Деева дыңнадыынга онзалаан. Кызыл хоорайда амгы үеде үш ындыг бүдүрүлге ажылдап турар. Оларга уругларның «Сайлык», манчы, блиннер белеткээр кафелер хамааржыр. Ниитиниң чемненилгезиниң тускайжыттынган четкизи-биле хандырылга 58,4 хуу болуп турар.

Столоваялар болгаш рестораннар трезиниң бүдүрүлгелериниң бежен хуузу эрги бажыңнарда, ажылга таарымчалыг бүдүрүлге цехтери, чамдык черлерде канализация безин чок. Хоорайның № 8, 10, 11, «Аян» кафеде байдал ындыг. Студентилерниң № 1 столоваязын 1982 чылда ол чылдагаан-биле хаггаш, № 3 столованың бирги каъдының залын оларга хостап бээр ужурга таварышкан. Трестиң буфеттериниң садыглаар шөлү биче, ажылга таарымча чок. Столоваялар болгаш рестораннар трезиниң бүдүрүлгелериниң материал-техниктиг баазазы кошкак болза-даа, трестиң ажылдакчылары эрткен чылдың социалистиг хүлээлгелерин бүрүн күүсеткен.

Трестиң ажылын чугаалажып тура, депутаттар кичээнгейни коллективте чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларже угландырган. 1983 чылдың бирги кварталының планы кол көргүзүглер талазы-биле күүсеттинмээн. Ооң чылдагааны чүдел? Чамдык бүдүрүлгелерниң, чижээ, уран чүүл училищезинде, №1, 6, 7, 8 школаларда, «Тыва тудуг» тресте буфеттерниң үр үе иштинде ажылдавайн, хааглыг турганы планныг онаалдаларның күүселдезин хандырбайн барган.

Столоваяларда, кафелерде хандырылганың культуразында четпестерге депутаттар доктааган. Столоваяларда, буфеттерде аъш-чемниң ассортиментизи кызыы. Ылангыя автовокзалда кафениң байдалы ындыг. Хыналда кылыр дээш аңаа чеде бээрге, кафениң санитар хүнү дээш хааглыг турганы кагчап-даа таарышпас. Чогум хыналдадан илерээни болза, кафеге ол хүн садар аъш-чемниң, ижер суксунунуң ассортиментизиниң негелдеге дүүшпээнинден кафе ажыттынмаан. Ооң-биле кады санитарлыг байдал ында багай. Аъш-чемни 25-тен 45 грамм чедир деңзилевейн турары «Восход» кафеден хыналда үезинде илерээн.

Ажылдакчыларның кижизидилгезиниң, кадрлар белеткелиниң талазы-биле ажыл тресте негелдеге дүүшпес. Ажылдакчыларның талазындан чылдагаан чок ажыл шагы үзер чоруктар хөй. 1982 чылда коллективке 1559 кижи-хүнү прогулдан үзүлген, кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу хөй, чүгле эрткен чылын 501 кижи ажылдан үнген.

База бир чугула айтырыг хоорайның школаларының өөреникчилериниң аъш-чем-биле хандырылгазында четпестер бар. Школа кухнязының цехтериниң санитарлыг байдалы негелдеге дүүшпес. Ногаа шыгжаарынга көрдүнген тускай чер чогундан ногаа аймаа кухняның ажылдакчыларынга эрги котельнаяда шыгжап турар. Тускайлаттынып көрдүнмээн болгаш кат-чимис, ногаа аңаа үр болбайн үрелип турар. Эът комбинадындан котлеттарны кухняга кежээки шактарда эккеп турарындан, үр шыгжаанындан шыпазын ол чидирип турар. Школаларда столоваяларда, буфеттерде поварлар, буфет ажылдакчылары чедишпес. Ол чылдагаандан № 1, 6, 7, 8 школаларда буфеттер 1982—1983 өөредилге чылдарында ажылдаваан.

Хоорайның № 3 столоваязынга 1[illegible]0 олуттуг диета залын 1980 чылда ажыткан. Ындыг болза-даа ол бүдүрүлге диетолог эмчилер, диетсестралар, поварлар-биле четчелеттинмээнин депутаттар тодараткан. Трестиң рестораннарының ажылында четпестер талазы-биле чугаа комиссияның хуралынга болган.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОВЕТ ЧАГЫКЧЫЛАРГА

СОФИЯ. Хемнерге, далайларга эжиндирип чораан, суднолар септээр чаа мастерскаяны Болгарияның Бургас хоорайында И. Бояджиев аттыг судно тудуунуң ажылчыннары совет чагыкчыларга хүлээдип берген. Совет болгаш болгар инженерлериниң дем-биле чогаадып кылган ол мастерскаязы суднолорну болгаш суг оруунуң өске-даа техниказын, нарын аппаратуразын бедик шынарлыг септээрин бүрүн хандырар аргалыг.

Бедик шынарның демдээ күрүне комиссиязы ол мастерскаяга тывыскан. «ССРЭ-ге бээр продукцияны — бедик шынарлыг бүдүрер!» деп лозуңнуг чарыш Болгарияның суднолар тудуунуң бүдүрүлге коллективтеринде калбарган. Ооң ачызында судно тудуунуң заводунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн, продукцияның шынары улам экижээн. Продукцияның бедик шынарын чедип алырының комплекстиг системазын ажыглаан чорук эжиндирип чораан, септелге кылыр мастерскаяларны эки шынарлыг бүдүреринге улуг идиглиг болган. Ажылга үрей кылыышкынны чайладыр арганы бээр контрольга ол система үндезилеттинген.

КАДРЛАР БЕЛЕТКЕЛИ

ПРАГА. Электроннуг саналга машиналарын башкарар специалистерни белеткээр төп өөредилге чери Чехословакияның Пардубице хоорайында ажылдап эгелээн. Чурттуң чөөн талакы облазының үжен ажыг улуг бүдүрүлгелериниң инженер-техниктиг ажылдакчылары ында өөренип турар. Олар өөредилгезин доосган соонда амгы үениң электроннуг техниказын башкарар сорулгалыг. Ындыг специалистерни белеткээр ам-даа 50 төптерни республиканың үлетпүрлүг районнарынга амгы беш чылдың төнчүзүнге чедир немей тургузар сорулга салдынган. Ол төптерни эң чаа аппаратура болгаш бедик мергежилдиг башкы кадрлар-биле хандырар.

Электроннуг саналга техниказының сайзыраашы-биле холбаштыр кадрлар белеткээр төптерни тургузары эргежок чугула болу берген деп, Чехословакияның эртем-техниктиг ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң даргазы Ф. Валента СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. Чехословакияда амгы үеде электроннуг саналга системалары болгаш машиналары бар.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ БҮДҮРҮЛГЕЗИНИҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРЫ

УЛАН-БАТОР. Моол Арат Республиканың көдээ ажыл-агый каттыжыышкыннарының эвилелиниң дээди чөвүлелинге төп чөвүлелиниң хуралынга көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидер, продукцияның шынарын улам ыңай экижидер дугайында чугула айтырыгларны чугаалажып көрген. Көдээ ажыл-агый кооперативтери чүгле көдээ ажыл-агый хөгжүлдезинге эвес, харын-даа чурттуң бүгү экономиказын улам ыңай сайзырадырынга улуг рольду ойнап турар.

Кооперативтерниң материал-техниктиг баазазын быжыглаар талазы-биле оларга боттуг дузаламчыны күрүне берип турар. Бо чылын 7,4 миллиондан эвээш эвес анай, хураганнарны, бызааларны, кулуннарны, бодаганнарны өстүрер, чер ажылының продукциязын 20 хуу көвүдедир сорулга Моолдуң кооперативтериниң мурнунда туруп турар.

КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРНИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ГАВАНА. Сөөлгү чылдарда агаар-бойдустуң байдалдары таарымча чок турган-даа болза, Кубаның көдээ ажыл-агыйы шапкын темпилер-биле хөгжүп турар деп, республиканың көдээ ажыл-агый болгаш ыяш ажыл-агыйының ажылдакчыларының национал профэвилелиниң чиңгине секретары Р. Пеньяльвер журналистерге медеглээн.

Эрткен чылын көдээниң ажыл-ишчилери 900 миллион литр сүттү, 370 муң тонна инек болгаш хаван эъдин, 2 миллиард 200 миллион борбак чуурганы, 100 муң тонна куш эъдин бүдүрген.

Чурттуң кол байлаа — чигир бүдүрер талазы-биле чедиишкиннер база бедик деңнелдиг болган. Бо бүгү чедиишкиннер күш-ажылды организастаарының чаа, улам сайзыраңгай хевирлерин калбаа-биле ажыглаанының, көдээниң ажыл-ишчилериниң соруктуг күш-ажылының ачызында чедип алдынган деп, профэвилел удуртукчузу онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

Карл Маркстың төрүттүнген хүнүнден бээр

165 чылынга болгаш мөчээнинден бээр 100 чылынга

БЕРЛИН. «Коммунистиг партияның манифезин» хөй удаа парлаан. ГДР-ниң пайысызалында Немец күрүне библиотеказында ол номнарны кадагалап турар.
АДН—СЭТА-ның фотозу.

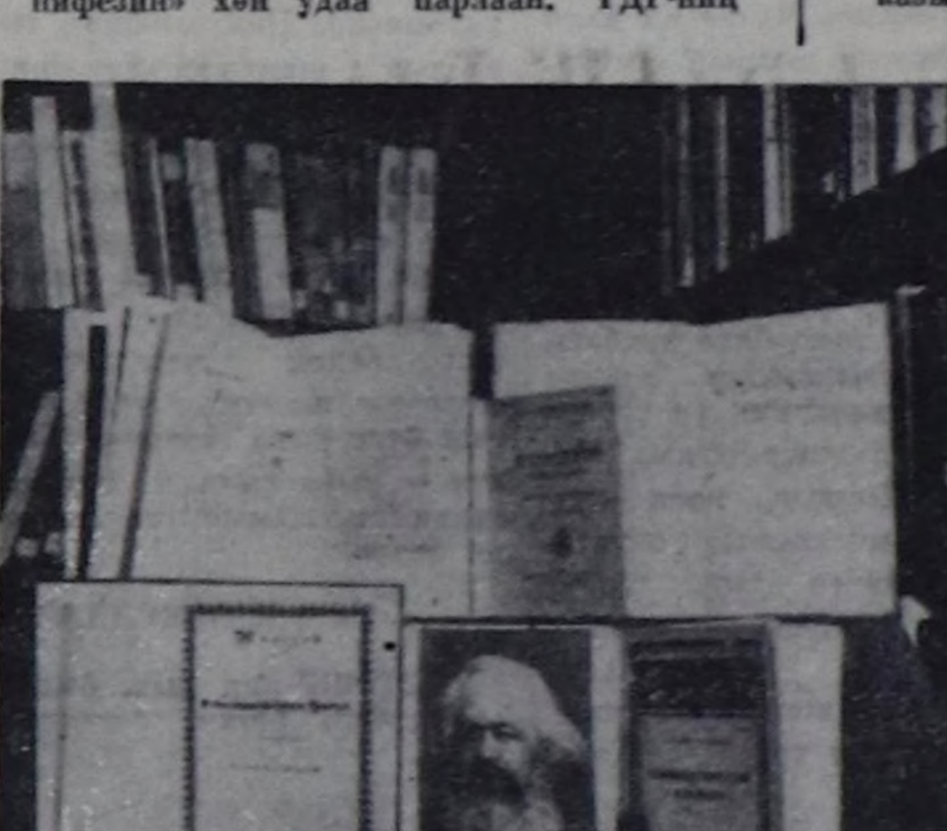

●

ГФР. Эртемниг коммунизмниң үндезилекчизиниң төрүттүнген хоорайы — Трирде Карл Маркстың Музей-бажыңын септеп, чаарткан соонда база катап ажыткан. Музей-бажыңны баштай ажытканындан бээр 35 чыл эрткен. Музей-бажың амгы үеде эртем-шинчилел албан чери болган. Музей-бажыңның ажылдакчылары улуг бодалчының болгаш революсчунуң ажыл-чорудулгазының дугайында хөй материалдарны чыып турар.

ЧУРУКТА: Брюккенштрасс кудумчуда Музей-бажың.

В. ГЛУХОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

●

ХОРАННАТТЫНГАН ЧААШКЫННАР

Бир аяс хүн Канаданың Садбери хоорайга чыскаал болуп эрткен. «Кислота чаашкыннарны соксадыңар!», «Бистиң хөлдеривисти камгалаңар!» деп плакаттарны чыскаалдың киржикчилери көдүрүп алган чораан.

Аяс хүннү шилип алганы таварылга эвес. Бүргег хүнде дашкаар үнери, чаашкынга таваржыры кымга-даа күзенчиг эвес. «Кислота чаашкыннар» дугайында чугаалар мында дыргын болган. Арга-арыг, тараа, дириг амытан аймаа, кижилерниң кадыкшылынга айыылдыг чугаалаваска-даа, оон халавындан ат болуп, тенип турар.

Чүс-чүс хөлдерниң бүгү балык-байлаңы «кислота чаашкындан» кырылган. Ихтиологтарның санап турары-биле алырга, балык төнген, сугга кислота туруп болгу дег хемчээлинден 80—100 катап улгаткан. Онтарио можунуң чамдык хөлдеринде ол хемчээл муңну ашкан. Түс черниң солуннарының бижип турары-биле алырга, ол сугларда дириг курт безин артпаан.

Чаъс суунга кислота канчап холужа бергенил? Канаданың чурттакчы бүрүзүнге бо айтырыгны салыр болза, «улуг кожазы» Каттышкан Штаттарның талазынче олар айтып каар. Америк улуг электростанцияларның куржаа Канаданың кызыгаарындан ырак эвесте, соңгу-чөөн талада. Одалгага ажыглаттынып турар хөмүрдаштың чиик өртектиг хевирлери ында бар, оон ыжы-биле кады муң-муң тонна сералыг ангидрид болгаш азоттуң окисьтери дээрже үнүп турар. База ол ышкаш химия болгаш металлургия заводтары агаарны хораннандырып турар.

«Кислота чаашкыннарының» кол тывылдырыкчылары — сера биле азоттуң каттыжыышкыннары: атмосфераның үстүкү каъттарынга хоран артыышкыннар сугнуң бусталыышкыны-биле холужар. Хүн херелдериниң салдарындан олар кислота болу бээрлер. Дээрге чоруп-чоруп, кайы-бир үеде, черже, хемнер болгаш хөлдерже ол бадар.

Атмосфераның саңчок хирленип турарының бир чылдагааны болза, чылыг электростанциялары болгаш заводтар фильтрлер болгаш өске-даа арыглал дерилгелери-биле кончуг эвээш хандыртынган. Чыл санында Ассошиэйтед Пресс агентствонуң дыңнаткаы-биле алырга, чүгле сералыг ангидридти безин 30 миллион тонна ажыгны америк бүдүрүлгелер «хатче октап» турар. Хаттың агымының аайы-биле ол Канаданың девискээринче кирип турар.

Америк үлетпүр бүдүрүлгелериниң артыышкынын чуртче кирбезиниң хемчеглериниң дугайында айтырыгны Канаданың эрге-чагыргалары 70 чылдарның төнчүзүнде АКШ чазакка саналдаан. Ак бажың үр үениң дургузунда бодаанган. Ийи тала, 1980 чылда ниити дугуржулганы кылза-даа, арыглал дерилгелериниң дер-херекселдерин кылырынга америк хөреңгитеннерниң хөөн чогунга үскен.

Соңгу кожазы-биле дугуржулганы Рейганның чазаа шуут уттуп алган. Соңгулда бүрүзүнүң кампаниязының үезинде республиканчы партияның эрге-ажыынга агаар хирлендирикчилериниң «чемпионнары» эвээш эвес акша-хөреңгини үндүргени ында база рольдуг.

Атмосфераны хирлендирип турар концерннерге, бүдүрүлгелерге удур хемчег албайн турары Канадага дүвүреңди тургускан. Америк эрге-чагыргаларның Соңгу Американың метеорологтуг байдалын ам канчаар дээнинге ол удурланмас аргазы чок.

Огайо Чака Тейлор штаттың долгандыр турар бойдус камгалалының албанының баштыны-биле интервьюда киирген чүүлдерни «Ситизен» деп Канадада солуннуң демдеглеп бижээни болза: «Кислота чаашкынның» дугайын хандыр өөренип көөрүнге безин ондан эвээш эвес чыл үнер. Чикагода чемишчидилге заводунуң ээзи журналистерге хыйланыышкын-биле харыылаан, өске чугула айтырыгларын шиитпирлевейн, «кислота чаашкыннарны» кайын тып алганы ол дээн.

Канаданың чурттакчылары «улуг кожазын» манавайн, «кислота чаашкыннарга» удур хемчеглерни боттарының күжү-биле чорударын оралдажып келген: хораннаашкынны намдадыры-биле, хөлдерже чугайны уруп турар.

Н. ГОНЧАРОВ.
(ПМА).

САРЫЫЛДЫГ САГЫНДЫРЫГ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Диптер аразынга ужугар баллистиктиг «МХ» ракеталарны эндере бүдүрер дээн Рейганның администрациязының чарлаан программазынга удур шиитпирлиг демисежиринче сенатор-демократ Г. Харт кыйгырган. АКШ-тың президентизиниң албан-дужаалынга соңгуттурары-биле бодунуң кандидатуразын депшидер дугайында ол чоокта чаа чарлаан.

Баштайгы ядролуг согуушкун тавараштырар сорулгалыг диптер аразынга ужугар «МХ» ракеталарның системазын эндере бүдүрер чорук «боо-чепсекке дээштиг контрольду тургузарының аргаларын тывары саададыр апаар» деп, ол айыткан. Бо айтырыгга хамаарыштыр АКШ-тың конгрезиниң үстүкү палатазының кежигүннеринге ол чагаа чоруткан. Ядролуг дайын болган таварылгада ССРЭ-ниң харыы согуушкунунга АКШ «алыспас» деп бодалды стратегтиг күштер талазы-биле президент комиссиязының чоокта чаа парлаан илеткелинде айыткан турган. Шынап-ла ындыг болза, «МХ» ракеталарны эндере бүдүрериниң бичии-даа ажыы чок болур ийик деп, сенатор демдеглээн. Боо-чепсектиң эндере бүдүреринге хөй миллиард долларны чарыгдаарының орнунга, боо-чепсекке контрольду дурген чедип алыр ужурлуг бис деп, Г. Харт демдеглээн.

АЛТАЙ — МАЛГА ТААРЫМЧАЛЫГ

Кожаларның дуржулгазы

Тыва АССР-ниң болгаш Алтай крайның көдээ партия райкомнарының бирги секретарьларының база колхозтарның болгаш совхозтарның парткомнар секретарьларының көдээ ажыл-агый талазы-биле зона семинар-хуралы Бийск хоорайга болуп эрткен. Кожаларывыстың дуржулгазынга хамаарышкан «Алтай—тараалаң чер» деп материал солунда парлаттынган. Бөгүн крайның мал ажылының дуржулгазындан чүүлдү бараалгаттывыс.

Алтай — чурттуң чүгле тараалаң эвес, а мал өстүреринге таарымчалыг черлериниң база бирээзи. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынга көскү үлүгүн киирер чер ол. Ында хойнуң чиңге-нарын дүктүг алтай уксаазы болгаш өшкүнүң чөөккүр даг-алтай уксаазы делегейге билдингир. Ам крайда он муңдан хөй хойлуг ажыл-агыйларның саны чүс ажыг. Чуртта өшкү чөөгүнүң дөртен ажыг хуузун бо чер берип турар. Ылаңгыя Даг-Алтай автономнуг областың колхозтары болгаш совхозтары чөөктен чылда алды миллион рубль орулгалыг.

Эрткен чылын крайның «Овцевод» күрүксаажыдылга заводу бодунуң тургустунганындан бээр алдан чыл болганын демдеглээн. Бо тускайлаттынган улуг ажыл-агыйга алтай уксааны тургусканындан бээр 140 муң баш хой чурт иштинге нептерээн болгаш даштыкыже чоруттунган. Саткан уксаалыг кошкарларының 91—96 хуузу элита болган.

«Катунь» — крайда база бир уксаажыдылга заводу. Ында улуг шокар уксааның хаваннарын өстүрүп турар. Кыс хаваннарның бирээзи-ле чылда 24 төл бээр. Крайның чопуп эът-биле, ажыл-агыйларын уксаалыг хаван-биле хандырып турар черлериниң бирээзи ол. Ук завод өске республикалар-биле болгаш областар-биле база харылзаалыг.

Завод 1927 чылда тургустунган. Ол тос муң гектар көдээ ажыл-агый ажыглал шөлдүг, ооң чеди муң гектары — тарылга шөлү. 960 ажылчынныг. Коммунистер — 150. Ажыл-агыйда 90 трактор, 80 автомашина бар. Үш суурлуг, оларда чурттакчыларның саны дөрт муң чеде берген. Заводтуң директору Виктор Васильевич Петренконуң чугаазы-биле алырга, сөөлгү чылдарда тараа культуразының дүжүдү чавызаан, эрткен чылын ортумаа-биле гектардан-на чүгле 15 центнер болган. Ажыл-агыйда 82 механизатор, 36 саанчы, 60 хаван ажаакчызы, 210 малчын, 52 тускай эртемниглер бар. Кадрлар шупту бодунуу, ажыл-агыйның бодунуң күсели-биле чылдың-на 25—30 кижини өөредип чорудуп турар. Ажылчыннарның өске кезии ногаа, картофель, кат-чимис бүдүреринде болгаш өске-даа дузалал ажыл-агыйларда хаара туттунган. Ында чүгле бахча культуралары безин 150 гектар.

«Катунь» уксаажыдылга заводунуң сүт-бараан фермазы 1600 хире инектиг, а саанчызы чүгле 20. Ында хол-биле кылыр ажылдар кончуг ховар. Бо бүгүнүң ачызында сүттүң бот-үнези эрткен чылын 23 рубль 16 көпеек (бистиң республикада 48 рубль 52 көпеек) болган. А ажылчыннарның акша-шалыңы хөй: айда 250 рубльден эвээштии алыр инек кадарчызы азы саанчы чок. СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат Мария Архиповна Голубева, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады Зинаида Яковлевна Минаева чергелиг мурнакчы саанчыларның ажылдап алыр акшазы 400—500 рубль чедип турар. Маңаа малдан алыр продукцияның хөй болгаш шынарлыг болуп турары кончуг салдарлыг. Бо ферманың чамдык саанчылары чылда бир инекке онааштыр 6000 (бистиң республиканың ортумаа-биле 1251) килограмм сүттү саап турар.

Ферма бүрүзү механизастаттынган. Сагган сүт дээвирде шөйүп каан шилдегер хоолайларны дамчып, сүттү соодар, шынарын болгаш үскүрүн тодарадыр өрээлдерже чоруп каар. Инекти саар, чемгерер, чем болбаазырадыр болгаш өске-даа цехтер чаңгыс кажаада. Көпеек киир каапкаш газтыг суг аксып алыр автоматтарны цехтерде тургускан. Илиг чем үргүлчү белен турар буфет база бар. Ооң чанында бир өрээлде — аъш-чем садыы. Эът, эъттен болгаш далгандан кылган чемнер, сүт болгаш оон-даа өске чемнер аңаа үргүлчү турар. Ол-ла бүгү өрээлдерниң, мал чеми болбаазырадыр цехтиң безин иштиниң арыг-силиг деп чүвези аажок.

Ферма инээн хүнде үш катап саар. Бир кодан инектиң саанчылары ийи ээлчегде ажылдап турар: бир хүн ажылдаар, даараазында дыштаныр. Ам ийиги коданны база ынчаар ажылдаарынче шилчилдер талазы-биле хемчеглер алдынып турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, кижиниң ажылдаарынга болгаш амыдырарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгей бедик. Ажылчыннарның халаттарын безин торгудан даараан.

«Катунь» уксаажыдылга заводунда орловтуң челер аъттарын база өстүрүп турар. Мал бүрүзү улуг кажаа иштинде тускай өрээлдиг. Ында ук малдың «лопчу намдарын» бижип каан. Бис аңаа чоруп турувуста, дөрт аът Киевте маргылдаага киржип турар болду. Кажаада малдарның аразында улуг-улуг чарыштарга эртекеннери база хөй болду. Ук завод уксаалыг аъттарны өстүргеш, чылдың-на 20—30 хирени садып турар. Оларның бирээзиниң-не өртээ ортумаа-биле алды муң рубль, чамдыктарының беш муң-даа чеде бээр.

«Промышленный» совхозтуң мал семиртир черинде он үш муң баш молдурганы тургускан. Оларның деңзи (400 килограмм) четкенин күрүнеге аужаагаш, ажыл-агыйлардан чүс ажыг килограмм деңзилиг молдургаларны улаштыр-ла хүлээп алыр. Эрткен чылын совхозтуң саткан 22 муң инээниң бирээзи-ле ортумаа-биле 440 килограммны баскан. А бир центнер эъттиң бот-үнези 112 рубль (бисте молдургаларның 200 рубль 28 көпеек, а улуг инектерниң мырынай 359 рубль 99 көпеек) болган.

Эъттиң мында чиик үнелиг болуп турарының кол чылдагааны — хамык ажылды механизастаанында. Аңаа трактор хөделдирип, кажаа иштин мыштап, дааш-шимээн үндүрүп турбас, чүгле кнопка базар. Кнопка базарга, инектерниң чиир чеми оожум чылып чедип кээр. Кнопка базарга, шаараш шала адаанда ол өдек база-ла арыглаттына бээр. Суг база он үш муң инектиң шуптузунуң мурнунга болу-ла чедип келген, үргүлчү белен турар. Он үш муң инекти чаңгыс-ла кижи чемгерип, суггарып, өдээн аштап кааптар.

Мында мал чеминиң бот-үнези база чиик. Чүге дээрге мал чеминиң хөй кезии — чигир болгаш спирт заводтарының продукциязының артыкчылары. Оларның хоолузу дыка улуг. Ооң уламында хонукта бир баштан-на 900 грамм азы шуптузундан он ажыг тонна немелде деңзини совхоз ап турар.

Улуг кажаалар чанында чадагай кажаалар көзүлбес, инээн муңгаш кажаадан үндүрбес, аңаа тургузу азыраар. Кажаа бүрүзү бирээзинге-ле 25—30 инек кирер өрээлдерлиг. Кижи кылаштаар болгаш чем келир черлерин ол өрээлдерниң кырын дургаар чоруткан, оон адаанда инектерниң көскүзү аажок.

Крайның мал ажылында бригада керээзи нептерен турар. «Буканский» совхозтуң бир фермазын көрээли. Ында Анна Ивановна Лазарчуктуң бригадазы совхозтуң дирекциязы-биле керээ чарып алган. Ооң соонда дөрт саанчы болгаш ийи кадарчы кызырылган. Ооң түңнелинде 24 инек саап турган саанчы 33-тү саар, 49 инек кадарып турган кадарчы 66-ны кадарар апарган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 13 хуу бедээн. Бир центнер сүт бүдүреринге чарыгдал 38 хуу кызырылган. Инектен саар сүт мурнуку чылдың деңнелинден 479 килограмм көвүдээн. Ажыл төлевири элээн өскен. Ук бригада күш-ажылдың бо депшилгелиг аргазынче шилчээнинден бээр ийиги чыл ажылдап турар. Бо арганың ажыктыын амыдырал бадыткап турар, ону биске база дидими-биле нептередири чугула.

К. ЧООДУ,
семинар-хуралдың киржикчизи.

Улусчу чогаадылга фестивалы

УРАН НОМЧУЛГА ЧҮНҮ КӨРГҮСКЕНИЛ?

Чоокта чаа уран номчулга күүседикчилериниң республика конкурузу найысылал Кызылга болуп эрткен. Аңаа Кызыл, Мөңгүн-Тайга, Тожудан аңгы бүгү районнар болгаш Кызыл хоорай киришкен. Ону Улусчу чогаадылга болгаш культура-чырыдыышкын ажылдарының эртем-методиктиг төвү биле Бүгү-россияның театр ниитилелиниң Тыва салбырының баштаар чери кады эрттирген.

Республика конкурузунуң кол сорулгазы—уран номчулганы моон соңгаар улам хөгжүдери, номчукчуларның күүседикчи мергежилин, оларның репертуарының утка-шынарын бедидери болгаш уран номчулгага салымныг кижилерни илередири. Конкурска киришкен 50 ажыг кижиниң репертуарынга колдуунда Ленин, партия, Төрээн чурт, найырал, тайбың, күш-ажыл дугайында шүлүктер, чечен чугаалар чаңгыланып турган. Кижи бүрүзү-ле бодунуң номчулгазын бедик деңнелге эрттирери дээш бүгү-ле аргаларын, мергежилин көргүскен. Ылаңгыя Чөөн-Хемчиктен башкы Эмма Цалагованың бодунуң тыва дугайында шүлүктерин, Каа-Хемден Культура бажыңының методизи Елена Ивановнаның Шаляпин дугайында аялгага үдеттирген чечен чугаазын, Улуг-Хемден башкы Нина Монгуштуң В. Маяковскийниң, Р. Гамзатовтуң, С. Пюрбюнуң шүлүктерин номчааны —шилип алдынган темазының утказын долузу-биле илередип, ону ёзулуг амыдыралчы байдалга көргүзүп, сөс бүрүзүн билдингир болгаш чедингир кылдыр адап, сагыш-сеткилге дээп турар кылдыр күүсеткени бедик үнелелди алган болгаш бирги черлерже үнген. Ол ышкаш Бии-Хемден Любовь Шклярның тургузуп кылганы «Империализмни буруудадып турар бис» деп литературлуг композициязы хүннүң чугула айтырыын көдүрүп, рейганчы чызааның дайынзырак болгаш күчүүргек политиказын чидии-биле сойгалап көргүскени. Кызылдың күрүнениң башкы институдунуң сургуулу Лариса Безъязыкованың Р. Рождественскийниң артист дугайында балладазын, Барыын-Хемчиктен Мария Сегбениң Н. Кононовтуң Ленин дугайында чечен чугаазын бедик көдүрлүүшкүн-биле, сеткил-сагыштың хайныышкыны-биле солун болгаш эки күүсеткени ийиги черни төлептии-биле ээлээр аргалыг болган. Бот-тывынгыр номчукчулар Бии-Хемден өртке удур камгалал ажылдакчызы Михаил Иванов, Бай-Тайгадан партия ажылдакчызы Сергей Хертек, Улуг-Хемден өөреникчи Вера Сүрүң-оол боттарының уран номчулгага хандыкшылдыын база өзүп орар мергежилдиин көргүзүп, үшкү черни алганнар.

Конкурстуң киржикчилери уран номчулганың республикада чыл келген тудум нептереди ап, аңаа сонуургалдыгларның саны өзүп олурарын бадыткаан. Ылаңгыя хоочун номчукчулар Эмма Цалагова, Анатолий Артаа, Өөлет Чиңмит олар уран номчулганы эң эки күүседип, идепкейлиин көргүскен. Кызыл хоорай, Бии-Хем болгаш Эрзин районнары эң хөй номчукчуларлыг, солун репертуарлыг келгенин айтыр апаар. Ооң-биле чергелештир конкурска идепкейлиг киришкени дээш 9 кижини өртектиг белектер-биле база шаңнаган.

Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан республика конкурузу—ниитизи-биле ооң негелделеринге дүгжүттүр эртсе-даа, чамдык илереттинген четпестерни моон соңгаар болдурбазы-биле айтыры чугула.

Бир чүүлүнде, номчукчуларның мергежилдии ам-даа четпес, бо талазы-биле ажылды черчерде кошкак чорудуп, салымныг номчукчуларны тып илередиринче чогуур сагыш салбайн турарын түңнел көргүскен. Дыка хөй номчукчулар шүлүктерни-даа, чечен чугааларны-даа аңаа-ла сыыладыр номчуп кааптар, чок-ла болза, сөс-домаан ыяк кылдыр шиңгээдип албаанындан шак дүжер таварылгалар тургулаан. Ийи чүүлүнде, номчукчулар боттарының мергежилиниң талазы-биле күш четпези улуг хемчээлдиг, ханы утказыг, нарын болгаш берге чогаалдарны шилип алганы чамдык номчулгалардан илерээн. Ооң ужурундан утка долу илереттинмес, сөстер шын адаттынмас, аянныг, шын номчуттунмас таварылгалар бар. Үш чүүлүнде, темаларны болгаш авторларны шилииринде чамдык четпестер ам-даа барын айтыр херек. Ол ышкаш Кызыл хоорай биле Бии-Хемден өске черлер парлаттынган программа чок келгилээн болгаш оларны чүгле чарлакчы дамчыштыр дыңнап, билип алыры жюри кежигүннеринге бергедээшкиннерни таварыштырып турган. Чамдык шүлүктерниң авторларын биживээн, чок-ла болза авторларын шын эвес бижигилээн болур. Дөрт чүүлүнде, хеп дугайын чугаалаары артык эвес. Номчулгага эстрада хевин кеткени черле таарышпас, уран номчулга тускай дүрүмнүг, тускай хептиг болгай. Беш чүүлүнде, организас талазы-биле четпестер бар. Айыткан шагында эгелээри, конкурстуң киржикчи бүрүзү төнчүзүнге чедир олуржуп, түңнелин дыңнаары чугула. Бо талазы-биле ажылдаары ам-даа негеттинип турарын чогуур черлерге сагындырары артык эвес. Ол ышкаш чаа-чаа салымныг номчукчуларны илередири, оларны өөредири база негеттинип турар. Конкурска хөй нуруузунда белеткеттинген кижилер—культура ажылдакчылары: методистер, режиссёрлар киришкенин айтырга-ла четчир.

Болуп эрткен конкурс уран номчулга талазы-биле ажылды моон соңгаар улам экижидеринге идигни бээр, чаа-чаа аттарны илередир, хөй-хөй киржикчилерни таара тудар, бедик деңнелге болгаш организастыг эрттиреринге улуг салдарны чедирер дээрзинге чигзиниг турбас.

О. СУВАКПИТ,
жюри даргазы.

ҮЛҮҮН КИИРИШТИРБИШААН

Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң база бир улуг салбыры—дыл, бижик секторунда (эргелекчизи дыл эртемнериниң кандидады Я. Ш. Хертек) 12 эртем ажылдакчызы ажылдап турар. Секторнуң планныг ажылы ийи угланыышкынныг: тыва дылдың тайылбыр словарын тургузары болгаш тыва дылдың бүгү талалыг шинчилелдерин чорудары.

Тыва дылдың тайылбыр словарының (ТДТС) картотеказын 1979 чылдан эгелеп тургузуп эгелээн. Бо белеткел ажыл 1985 чылда доостур. Карточкаларга тыва литература, солуннардан болгаш өске-даа дыл материалдарындан ушта бижээн сөстерни янзы-бүрү утказыг, хевирлиг кылдыр ажыглап турарының тодаргай чижектери кирер. Словарьны тургузарынга бир миллиондан эвээш эвес карточка чыгдынган турар ужурлуг. Бо хүннерге чедир 300 муң хире карточка чыгдынган, ам-даа кылыр ажыл улуг. Тайылбыр словарьның картотеказы чүгле бо словарьны кылырынга ажыглаттынар эвес, харын-даа моон соңгаары тургустунар тыва-орус, орус-тыва болгаш орфография (шын бижилге), орфоэпия (шын адалга) терминология болгаш өске-даа чаа-чаа словарьларга тыва дылдың сөс байлааның дугайында шинчилел ажылдарга ажыглап болур үнелиг шыгжамыр болур.

Бо чугула ажылды сектордан М. Д. Биче-оол, К. Т. Аракчаа, М. Б. Монгуш, Ч. М. Доржу, М. Б. Мартан-оол, У. П. Өпей-оол (картотека эргелекчизи), Б. С. Сонам олар кылып турарлар. Амгы үеде ТДТС-ти тургузуп эгелээриниң саавырын Д. А. Монгуш баштаан эртемденнер белеткеп турар.

Дыл, бижик секторунуң эртем ажылдакчылары тыва дылдың аялгазы (ритмомелодиказы), тыва дылдың диалектилери болгаш диалектилерниң үн тургузуу, тыва чечен сөс, домактар база мурнуу-барыын районнарның моолдаар чамдык тываларының дыл-домааның онзагай байдалдары дээн чижектиг шинчилел ажылдарны кылып турарлар. Бо ажылдың кол угланыышкыны мындыг: Тыва дылдың үе-төөгүде тургустунуп келгенинин чамдык билдинмес айтырыгларын шиитпирлээри, төөгүден бээр тыва чоннуң, тыва дылдың өске улустар, оларның дылдары-биле харылзаазын илередири, амгы тыва литературлуг дылдың чедир шинчилеттинмээн талаларын сайгарары дээн чижектиг чүүлдерни амгы эртем-шинчилелдиң бедик шынарлыг теориязынга үндезилээш бүгү талалыг шинчилеп көөрү болур. Маңаа үре-түңнелдиг ажылдап чоруур дыл эртемнериниң кандидаттары Д. А. Монгуш, Я. Ш. Хертек, Б. И. Татаринцев, З. Б. Чадамба дээш өскелерни-даа адап болур. Бо секторда аныяк эртемнер база өзүп орар.

Шагдан бээр тургустунуп келген узун, берге төөгүлүг төрээн дылывыс эрткен үелерде канчаар хөгжүп келгенин, арат-чоннуң сеткил-сагыжын илередир чепсээ — тыва дыл кажан тургустунганыл, тыва чоннуң ниити депшилгезинге ол кандыг тодаргай дузаны чедирип чорааныл дээн чижектиг айтырыгларны безин көөрге-ле, төрээн дылдың төөгүзүн шинчилээр ажылдың улуг ужур-утказы маргыш чок билдингир келир. Дыл дээрге кижилерниң аразында харылзаажып, медээ солужарының кол чепсээ болурундан аңгыда, улус-чоннуң чүс-чүс, муң-муң чылдарда чыып, салгалдан салгалче дамчыдып чораан амыдырал - чуртталгазының корун, эскерип, билип чораан билиглериниң алдын курлавырларының кадагалакчызы болур. Шынап-ла, бир эвес дыл чок болза, ада-ие көргенин, билгенин ажы-төлүнге канчап дамчыдарыл? Алдар-сураглыг мерген, маадыр өгбелерниң дугайында сактыышкыннарны канчап салгалдарга чедирерил? Ону чүгле кижи төрелгетенниң кайгамчык чедиишкиннериниң бирээзи — чугаа-сөстүң ачы-дузазы-биле кылып болур.

Ыңчангаш шак-ла мындыг үүлени тыва дыл бистиң чонувуска үр үениң иштинде үзүк чокка өргүп берип чорааш; төөгүде болуп турган болуушкуннуң изин, кожа-хелбээ чурттап турган чоннарның дугайында херечилеп болгу дег-даа чүүлдерни дылдың кандыг-бир кезээнден тып ап болур. Чижээлээрге, тыва дылда ок-биле адаар ажык үннерниң тыптып келгенин чамдык эртемденнер: бистиң эраның мурнунда I-II чүс чылдарның үезинде Тываның девискээринде самодий, кет аймактыг улустар чурттап чораан магатчок. Оларның чугаазының аянының салдары-биле тыва дылда ындыг ажык үннер тыптып келген чадавас деп көрүп турарлар. Чүгле ол дээш безин төрээн дылды сонуургаар апаар. Дылдың ук төөгүзүн, тургуп келген үениң иштинде болган өскерлиишкиннин сайзыралын өөренириниң ужур-утказы база оон илерээр-дир.

Бо бүгү төөгү-биле холбашкан айтырыглардан аңгыда дыл шинчилелиниң үр үедеги практиктиг ужур-дузазы база улуг. Дылдың моон соңгаар сайзыраарының оруктарын шинчилеп тып, төрээн дылды арыг-шевер, шын ажыглаарының дүрүмчүдери тыва дыл шинчилекчилериниң база бир чугула сорулгазы болур. Литературлуг тыва дыл чоокта чаа тургустунуп келген болгаш ооң ам-даа чогумчалыг кылдыр шиитпирлеттинмээн айтырыглары хөй. Чижээлээрге, тыва дылдың орфографиязында (шын бижилгезинде) күштүг болгаш сула адаттынар ажык эвес үннерни бижикке дамчыдарының дүрүмү ам-даа чедир ажылдаар; ок-биле адаар ажык үннерни бижикке дамчыдарының дүрүмнерин улустар ам-даа бүрүнү-биле күүсетпейн турары дээрге ында база-ла чедир тодараттынмаан айтырыглар барын бадыткап турар. Оон аңгыда тыва дылдың өөредилге методиказында чедир көрдүнмээн чүүлдер база-ла эвээш эвес. Ол четпестер колдуунда-ла тыва дылдың чедир шинчилеттинмээн азы маргылдаалыг айтырыглары-биле холбашкан. Ниитизи-биле тыва дыл шинчилекчилериниң тургузуп турары словарьлар, өөренип, шинчилеп турар ажылдарының кол сорулгазы болза чугаа культуразын бедидери, тыва дылды моон-даа ыңай сайзырадып, эртемниң бедик негелдезинге дүүшкен шинчилелдерни кылгаш бүгү тыва чоннуң байлаа — тыва дылдың эртинезиниң шыгжамырынга киирери болур.

К. БИЧЕЛДЕЙ,
ТДЛТЭШИ-ниң дыл, бижик секторунуң эртем ажылдакчызы.

КИНО

ПАТРИОТТУҢ КҮЗЕЛ-СОРУУ

Херек кырында документ материалдарынга үндезилеп кылган «Мария Ава» деп уран-чечен, өңнүг чаа кино бо хүннерде республиканың киноэкраннарында үнүп эгелээн. Революцияның чылдарында ашааның албадалы-биле даштыкыже Парижче чоруй барган орус херээжен шүлүкчү — Елизавета Юрьевна Кузьмина-Караваеваның салым-чолунуң болгаш делегейниң ийиги дайынының чылдарында ооң патриотчу күзел-соруунуң, чажыт ажылының дугайын ында көргүзүп турар.

Төрээн чуртундан ыракта даштыкы чуртка эмиграцияның чылдары анаа даржыктыг болгаш хилинчектиг болуп турган. Төрээн чуртту Россияны кезээде чаагай сеткил-биле бодап, сактып, аңаа холбаштырган шүлүктерни, чогаалдарны бижип, даштыкыже дескен кижилер-биле кады чоруй барганының буруузун арылдырар дээш оон кылбаан, туттаан ажылы-даа чок. Парижке аштап, ядарап турган болгаш чурттаар бажыңы чок орус эмигрантыларны бүгү аргалар-биле деткиирин оралдажып, ол сагыл четтиргеш, Мария Ава деп лама дужаалдыг болу бээр.

Парижтиң Лурмель кудумчузунда ооң тып алганы бажың ядыы-түреңги, чурттаар чери чок орус эмигрантыларның [illegible] берген. Кузьмина-Караваева эртен даң [illegible] орай дүне чедир оларның дугайында сагыш салып, кылымал чечектер кылып, оларны садар, чазаныкчылаар, хеп чуур база базар, продуктулар садып алыр дээш ооң кылбас-ла ажылы чок. Ооң-биле кады ол шүлүктер, чогаалдар бижиирин болгаш оларны парладырын база-ла доктаамал уламчылап чораан. 1942 чылда кол маадырлары коммунистер болуп турар «Солдаттар» деп шиини ол бижээн. А ооң улуг уруу Е. Ю. Гаяна бүзүрелдиг коммунист болу берген, дайын эгелээниниң мурнунда-ла чогаалчы Алексей Толстойнуң дузазы-биле Москваже ээп келген.

Кинонуң кол маадыры шүлүкчү Кузьмина-Караваева кезээде төрээн чериниң дугайында сагышсырап, олче ээп кээрин күзеп: «аргазы тыпты берзе-ле, Россияже ээп чоруптар мен... Волгага азы Сибирьге-даа чурттап болгай-ла. Сибирьниң калбак делгемнеринде кайы-бир черде бөдүүн орус кижилерниң аразынга чурттаксаар мен» — деп, ол бодунуң чоок өңнүктеринге чугаалап чораан.

Мария Ава деп лама сагыл четтирген дужаалдыг-даа болза, Елизавета Юрьевна ёзулуг хүрээ дуганга-даа турбаан болгаш шажып ёзулалдарын-даа кылбааның, ооң үзел-бодалдарының хүрээ шажынга удурланышкаан кинода көргүзүп турар.

Делегейниң ийиги дайынының аңгы-аңгы чылдарында немец фашистерниң Парижти эжелээниниң үезинде оларга удур Кузьмина-Караваеваның болгаш өөрүнүң чажыт демиселин, ооң патриотчу эрес-дидим хөделиишкиннерин бо фильмде дес-дараалашкак кылдыр көргүскени көрүкчүлерниң сеткил-сагыжын хайныктырып, хөлзедип кээр. Ында эрес-дидим-даа, коргунчуг-даа болуушкуннар бар. Лурмель кудумчузунда ооң чурттап турган бажыны фашизмге Удурланышкын киножикчилерниң кээр чажыт чери болгаш туттургаш дезип үнген дайынчыларның чаштып база эргежок чугула документилер алыр болгаш оларга дузаламчы көргүзер чери болу берген турган. Туттургаш дезип үнген ийи дайынчыны аңаа чемгерип, оларны шала адаанга чажырып турарын кинодаң көөр бис.

Ол-ла бажыңга дайын чылдарында совет радио станцияларының чалгыын тудуп дамчыдар Удурланышкын демиселчилериниң тускай радиоприёмниигин дерип кылып каап. Совет-герман фронтуда болуушкуннарның, немец фашистерни Кызыл Армияның чылча шаап, тиилеп турарының дугайында шынныг, чаа медээлерни Парижке оон удаа-дараа дамчыдып турган.

Сөөлзүредир Мария Ава деп алдептиг лама дужаалдыг ол эрес-дидим, патриотчу орус херээженниң эжелекчилерге удур чажыт ажыл-чорудулгазын өскерликчи шпиишкин гестапога сөглеп бериптер. Фашистер ооң чурттап турган бажыңын каш удаа ужеп, чиңзип кээр. Баштай Кузьмина-Караваеваның оглу Юрийни, а ооң соонда болуп болгаш өске өңнүктерин тудуп алгаш, үр үеде эриидеп база хилинчектээш, чамдыктарын өлүрүп каантар.

Кайы-даа хире бергелер, хилинчектээшкиннер, эриидеддер турза, шүлүкчү орус херээжен Кузьмина-Караваеваның патриотчу тура-соруун бедик тудуп шыдаанын кинонуң төнчүзүнде болуушкуннарда тодаргай көргүзүп турар. Фашистерге туттурган болгаш күш-биле сүрдүргеш, Равенсбрюктуң өлүм лагеринге хилинчектеттирип, арып-доруп, чилчии үзүлген база аарып бергедээн чүс-чүс кижилерниң аразынга хоругдалга тургаш безин ол дужуп бербээн. Чилчии үзүлген, аарыг кижилерни ажаап, оларга шүлүктерни номчуп берип чыдар. Лагерьниң өлүрүкчү эмчизи аарып баксыраан, аргажок харыксыраан кезек бөлүк кижилерни өлүргеш, өрттедир кылдыр шиитпирлээшкинни бижип каар. Оларның аразында үш бичии урунуң безин Брянск чурттуг Нина база кире бээрге, ооң дугаарын бодунга солуй даарап алгаш, Кузьмина-Караваева боду өлүмче чоруптар... Ол дээрге ооң кайгамчык эрес-дидим, кижизиг бедик мөзүзүн көргүзүп турар.

Кинода кол маадыр Мария Аваның ролюн ССРЭ-ниң улустуң артизи, РСФСР-ниң Курупе шаңналының лауреады Людмила Касаткина көрүкчүлерниң сагыш-сеткилин хөлзедип хайныктырып кээр кылдыр ойнап турар.

С. САЛЧАК-ООЛ.

Совет Тываның 40 чылынга, «Шамбалыг» совхозтуң тургустунганының он чылынга тураскааткан тыва хүреш маргылдаазы «Шамбалыг» совхозтуң спорт шөлүнге дыштаныылга хүннериниң бирээзинде массалыы-биле болуп эрткен. Аңаа Тес-Хем, Каа-Хем, Кызыл районнарының мөгелери база киришкен. Эң шилиндек, эки белеткелдиг болгаш тыва хүрешке бедик мергежилдиг мөгелер Виктор Хертек, Сыып-оол Күжүгет, Максим Дажыбаа, Матвей Допуй-оол олар болгаш өске-даа мөгелер аңаа бирги чер дээш хүрешкен.

Солун спортчу демиселдиң түңнелинде Тес-Хемден келген мөге Сүгдер Шимит шүүлген, Шамбалыг чурттуг аныяк мөге, Кызылда пединституттуң студентизи Орлан Кызыл-оол ужуурлешкен.

С. ТҮЛҮШТҮҢ фотозу.

ШАҢНАЛЫ
«ШЫННЫҢ»
ДЭЭШ
1983

Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү— Май 1-ге тураскааткан «Шын» солуннуң шаңналы дээш тыва хүреш маргылдаазы болур.

Маргылдаа Майның 1-де Кызылда «Хүреш» стадионга 14 шакта эгелээр. Аңаа 32 мөге хүрежир.

Бо маргылдаага киржирин күзээн мөгелер хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединге кээп адын бижидер. Даңзыны апрель 28-ке чедир тургузар. Адрези: **Интернациональная кудумчузу, бажың № 1.**

Шүүлген, ужуурлешкен, үшкү-дөрткү черлерни алган мөгелерге «Шын» солуннуң болгаш Кызылдың спорт комитединиң шаңналдарын тыпсыр.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

«Шагонартяжстрой» трест болгаш Шагаан-Арыг хоорайда № 8 профтехучилище 1983—1984 өөредилге чылынга сургуулдар чыырын чарлап тур.

Училищеге дашчыларны, дашчы-монтажчыларны, бызанчы-столярларны, штукатур-малярларны белеткээр. Өөренир хуусаазы — 10 ай.

Училищени дооскан кижилерни Чаа Шагаан-Арыг хоорайның тудугларынга ажылдадыр болгаш оларны чурттаар черлер-биле хандырар.

Училищеге өөренип кирген оолдар болгаш кыстарга бирги разрядтың ажылчынының тарифин ёзугаар айда 76 рубль стипендия бээр. Сургуулдарны столовая, тускай ажылчын идик-хеви-биле болгаш общежитие-биле хандырар. Өөренген үезин ажыл стажынга киир санаар. Училищеге өөредилге октябрь 1-ден эгелээр. Өөренирин күзээр кижилер билдиришкинни шилип алган мергежилин айыткаш, училищениң директорунуң адынга чорудар.

Билдиришкинге кожар документилер:

1. Ортумак эртем дугайында аттестат.
2. № 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы.
3. Чурттап турар черинден шынзылга.
4. 3х4 см. хемчээлдиг 3 фото-чурук.
5. Комсомол райкомундан, кожээ Советтен болгаш ажылдап турган черинден шынзылга бижик.
6. Паспорт (ону училищеге боду көргүзер).

Училищеге өөренирин күзээн кижилерни кирериниң шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Училищеге спорт секциялары, ниити билигниң, бот-тывынгыр уран чүүлдүң болгаш техниктиг чогаадылганың бөлгүмнери доктаамал ажылдаар. Училищени эки болгаш кончуг эки демдектерлиг дооскаңнарга чурттуң ортумак болгаш тускай дээди өөредилге черлеринге барып өөренирин сүмелээр.

Хөй-ниити ажылынга идепкейлиг болгаш эки өөренир кижилерге улуг хемчээлдиг стипендияны болгаш чурт иштиниң аян-чоруунуң путёвказын халас бээр.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕР: Шагаан-Арыг хоорай, Советская кудумчуда № 50 бажың, «Шагонартяжстрой» трестиң кадрлар килдизи.

Телефоннар №№: трестиң — 2-46, 92-1-16, училищениң — 91-2-78.

Кызылда ДОСААФ школазы секретарь-машинакчылар курузунга немелде хүлээп алыышкынны кылып турар. Курска өөренири-биле 8-10 класстарны дооскан кижилерни хүлээп алыр. Өөредилгениң хөлезини 85 рубль. Кичээлдер апрель 11-де эгелээн.

ШКОЛАНЫҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузунда № 49 бажың, телефон № 2-25-28.

Тыва АССР-ниң харылзаазының бүдүрүлге-техниктиг эргелели дараазында специалистерни ажылче чалап турар:

ПСППД (дамчыдар чүүлдер белеткеп чыыр пункт) операторну, почта харылзаазының инженери, кол энергетик, радио болгаш телевидение бөлүүнүң улуг инженери, капиталдыг тудугнуң улуг бухгалтери, электри харылзаазының инженерлери болгаш электри механиктер, УПУ-нуң (башкарылганың беллир пунктузу) диспетчери, КТК-ның начальниги. Ол ышкаш Тоора-Хемниң харылзаа беллиринге (кол бухгалтер эргелиг) улуг бухгалтер база херегленттинип турар (квартира-биле хандырар).

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР АДРЕС: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузунуң № 53 бажың, республиканың харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели. Тел. № 2-48-12.

телевидение

АПРЕЛЬ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — «И снова утро». Уран-чечен фильм. 9.55 — «Билдингир-даа болза, бүзүреңчиг эвес» 10.55—ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң үлегерлиг тускай 1-ги оркестриниң концерти. 11.45 — Телемедээлер. 11.50—14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 — «Комсомол —мээн салым-чолум». Документалдыг фильмнер. 15.30—Орус чугаа. 16.00—Концерт. 16.30 —«Хлебтиң өөредиглери». 2-ги дамчыдылга. 17.15 —«Хөглүг нотажыгаштар». 17.30 —«Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы». 18.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Кижиниң угаан-бодал сайзыралы». Коллектив болгаш кижи. 18.30—18.45 —Чапсар. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 —«Күш-ажылчы коллективтерниң болгаш оларның бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларны эгелеп-башкарарынга ролюн бедидериниң дугайында ССРЭ Хоойлузунуң телевилелин чугаалажып тур бис» деп дамчыдылга. 19.20 —Концерт. 19.50 —«Найди свой дом». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 —«Үе». 21.30 — Документалдыг чаа фильм. 22.25—Бөгүн делегейде. 22.40 —Концерт. 23.00—01.30 — Хоккейге делегей чемпионады. Чапсарда —«Бир эвес кадык болуксазыңза».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 —Испан дыл. 12.30 — Төөгү. 9-ку класс. ССРЭ-ге культура революциязы. 13.00—Ала-нелер, силерге. 13.45 — Ярослав Гашек. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының арыннары. 14.20—«Не верь, что меня больше нет». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 15.30 —Зоология. Куштар камгалалы. 15.55—Телемедээлер. 16.00 —18.15 —Чапсар. 18.15 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Концерт. 19.00 — Телемедээлер. 19.10—«Совет Тыва —салгалдарның салымында». 19.40 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15—Өңнүктерниң концерти. 21.00—«Үе». 21.30 — 22.40 —«Инженер Прончатов». Уран-чечен фильмниң 3-кү сериязы.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

«НАЙЫРАЛ»: «Вокзал для двоих» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.20, шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мгновения в спичечной коробке» 9.30. «До свидания, Медео!» 11.10, 13.00, 15.00, «Женатый холостяк» 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Пой, ковбой, пой» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Радуга семи надежд» 11.00, «Мать Мария» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дива» 18.30, 20.30 шактарда.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, хар чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Хүндүс 8—13 градус чылыыр.

Автооруктарга костуру эки. Кызылга чуга булуттаар. Агаарның температуразы дүне 8—10 градус соор, хүндүс 8—10 градус чылыыр.

Редакцияның адрези:
667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун кезбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 475.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00120